

DANUTA QUIRINI-POPŁAWSKA

Uniwersytet Jagielloński

*Działalność pracowników i studentów Uniwersytetu
Jagiellońskiego na rzecz środowisk polskich na terenach
dawnego ZSRS – Zachodniej Ukrainy w latach 1991-1994*

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte XX w. odznaczały się znacznym ożywieniem politycznym oraz nasileniem ruchów niepodległościowych, przede wszystkim na terenach podporządkowanych rządowi kremłowskiemu, dążących do uzyskania niezależności. W 1990 r. w Związku Socjalistycznych Republiki Sowieckich odbyły się pierwsze częściowo wolne wybory parlamentarne. W listopadzie tego roku jeszcze będące częścią ZSRS republiki rosyjska i ukraińska podpisały traktat o wzajemnym uznaniu suwerenności i przebiegu granicy. Deklaracja niepodległości Ukrainy z 24 sierpnia 1991 r. dała symptom do pogłębionego i już jawnego zainteresowania Polski i Polaków tym krajem oraz do otwarcia nowych możliwości w stosunkach polsko-ukraińskich. Ten trend dał się zauważyć w ożywionej działalności społeczno-politycznej studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, głównie kierunków humanistycznych. Znacznie wzrosło zainteresowanie wydarzeniami rozgrywającymi się nie tylko w Polsce, lecz także w krajach sąsiednich, w tym na terenach dawnych Kresów, czyli w Ukrainie, Litwie i Białorusi. Ważną rolę odegrało pod tym względem powołane w 1990 r. z inicjatywy marszałka Senatu RP prof. Andrzeja Stelmachowskiego¹ Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. Jego pierwotnym celem było nawiązanie

¹ Andrzej Stelmachowski (1925-2009), profesor Wydziału Prawa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, następnie Uniwersytetu Wrocławskiego, a od 1969 r. Uniwersytetu Warszawskiego, członek Polskiej Akademii Nauk, doradca prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, od 11 maja 1990 r. do 2008 r. prezes Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

kontaktów z Polakami żyjącymi poza granicami ojczyzny, udzielenie im wsparcia w umacnianiu ich więzi z Polską, poszerzenie wiedzy o Polakach niegdyś żyjących na terenach II Rzeczypospolitej Polskiej, którzy w wypadku wschodniej Polski po II wojnie światowej znaleźli się w granicach Związku Sowieckiego. Wkrótce „Wspólnota Polska” stała się najważniejszą organizacją umacniającą więzi z Polską, udzielającą wsparcia organizacjom polonijnym oraz inicjującą współpracę z ojczystym krajem w dziedzinie kultury, gospodarki, sportu. Starła się pogłębiać wiedzę o Polsce, propagować naukę języka polskiego, a także zapewnić obronę prawną mniejszości polskich w krajach ich zamieszkania. Równocześnie od 1990 r. powstawały nowe siedziby „Wspólnoty Polskiej”: oprócz warszawskiej kolejno w Krakowie, Lublinie, Wrocławiu i Poznaniu. Od lutego 2008 r. misję współpracy Polski z Polonią kontynuował marszałek Senatu RP Maciej Płażyński², który zginął w katastrofie smoleńskiej. Do tych działań dołączyły się również „Solidarność” Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Bratnia Pomoc Akademicka im. św. Jana z Kęt, działające przy duszpasterstwie akademickim w kościele św. Anny w Krakowie³.

Na terenie Polski rozpoczęły działalność spontanicznie organizowane w 1989 r. przez członków rodzin pochodzących z terenów kresowych stowarzyszenia, m.in. Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich (Przyjaźni Ziemi Lwowskiej), którego wiceprezesem w 1989 r., a następnie prezesem w 1990 r. został urodzony we Lwowie architekt, inżynier Andrzej Chlipalski, pracujący w Biurze Projektów „Miastoprojekt Kraków” w Krakowie. Był on również założycielem i redaktorem kwartalnika pt. „Cracovia Leopoldis”, przybliżającego ciekawostki z dziedziny historii, sztuki i życia codziennego mieszkańców dawnych polskich Kresów, jak i informacje odnoszące się do życia i sytuacji Polaków żyjących współcześnie w Ukrainie⁴. W październiku 1988 r. powołano we Wrocławiu Stowarzyszenie Miłośników Lwowa, które w 1989 r. zaczęło wydawać czasopismo poświęcone dzieciom polskich Kresów pt. „Semper Fidelis”. W kolejnych latach powstawały w róż-

² Maciej Płażyński (1958-2010), polski prawnik i polityk, studiował prawo na Uniwersytecie Gdańskim. Jego rodzina pochodziła z Tarnopola. W latach 1990-1996 był wojewodą gdańskim, w latach 1997-2001 marszałkiem sejmu, a w 2008 r. został wybrany prezesem „Wspólnoty Polskiej”.

³ Stowarzyszenie „Bratnia Pomoc” („Bratniak”) dla studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęło swą działalność w 1857 r. Siedzibę miało w Krakowie przy ul. Rajskiej, w 1929 r. poszerzyło swą działalność oraz zmieniło nazwę na „Bratnia Pomoc Studentów UJ w Krakowie”. Po II wojnie światowej zaprzestało swej oficjalnej działalności, ale nadal różnorakiej pomocy potrzebującym studentom UJ udzielał krakowski Kościół katolicki, głównie zakon dominikanów oraz kościół uniwersytecki św. Anny.

⁴ Andrzej Chlipalski (1931-2019), urodzony we Lwowie, po II wojnie światowej mieszkał początkowo w Wieliczce, a następnie w Krakowie. Uczęszczał do krakowskiego III Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego, ukończył Wydział Architektury na Politechnice Krakowskiej, pracował w Biurze „Miastoprojekt Kraków”, projektował głównie szpitale, przychodnie i inne budynki użyteczności publicznej. Od 1989 r. był wiceprezesem, a następnie prezesem Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich. Był założycielem i redaktorem w latach 1995-2015 czasopisma „Cracovia Leopoldis”. Zmarł 15 sierpnia 2019 r. w Krakowie.

nych polskich miastach podobne stowarzyszenia, m.in. założone w Krakowie 7 marca 1990 r. Koło Złoczowian. Ich celem było m.in. udzielanie pomocy humanitarnej, organizowanie spotkań, konferencji naukowych, przywożenie polskiej literatury umożliwiającej naukę języka polskiego, jak i organizowanie wyjazdów turystyczno-poznawczych, pogłębianie znajomości historii, kultury, sztuki polskiej.

Tej działalności na terenie Polski towarzyszyło rozbudzenie polskości wśród Polaków mieszkających na terenie Ukrainy. Już w 1988 r. założono Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej, którego prezesem został Stanisław Czerkas. Jego członkowie pochodzili głównie z Mościsk, Łanowic, Strzelczysk i Drohobycza. W maju 1990 r. Polacy z całej Ukrainy po raz pierwszy zebrali się we Lwowie na Kongresie Polaków na Ukrainie, aby zjednoczyć swe działania oraz opracować plan dalszej działalności⁵. 26 października 1991 r. we Lwowie została powołana Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie, której siedzibą, po rejestracji w Ministerstwie Sprawiedliwości Ukrainy, został Kijów. Na jej prezesa wybrano w 1993 r. Emilię Chmielową, która pełniła tę funkcję do 2021 r. W zjeździe Polaków 1988 r. we Lwowie, na którym powołano do życia Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej, brała udział Jadwiga Gusławska z Krzemieńca. Z jej inicjatywy pod koniec 1989 r. powołano tam Towarzystwo Odrodzenia Kultury Polskiej im. Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu, którego została pierwszym prezesem. Polacy z Krzemieńca rozpoczęli ożywioną działalność i już w grudniu 1991 r. zorganizowali wystawę zatytułowaną „Krzemień – miasto Juliusza Słowackiego w malarstwie i fotografii”⁶. Środowiska polskie

⁵ S. Czerkas, *Kultura polska we Lwowie po 1945*, [w:] *Powojenne losy inteligencji kresowej*, red. E. Trela-Mazur, Opole 2007, s. 49-67.

⁶ Jadwiga Gusławska (1939-2024), urodzona w Krzemieńcu w 1939 r., studiowała na Wydziale Mechaniczno-Matematycznym Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki. Wraz z Marią i Ireną Sandeckimi wspierała naukę języka polskiego oraz szerzyła znajomość polskiej historii i kultury. Temu celowi służyła powstała w 1990 r. w Krzemieńcu szkoła sobotnio-niedzielną dla polskich dzieci, które uczęszczały na co dzień do ukraińskiej szkoły. Jej pierwszą nauczycielką była Jadwiga Gusławska, która uczyła wówczas 12 uczniów polskiego pochodzenia. Była autorką licznych felietonów, sprawozdawczych artykułów oraz wspomnień publikowanych przede wszystkim w „Monitorze Wołyńskim”. W polskim środowisku Krzemieńca, jak i wśród Polaków odwiedzających dawne Kresy, znana była również jako przewodniczka grup turystycznych. Krzemieniec był bowiem chętnie odwiedzany przez Polaków, którzy już w latach dziewięćdziesiątych XX w. usilnie wspierali starania o restaurację rodzinnego dworku Juliusza Słowackiego (który został odnowiony ostatecznie dopiero w 2001 r.) oraz prowadzili badania dotyczące działalności na tym terenie królowej Bony. Zmarła 14 października 2024 r. S. Hładyszuk, *Rodzinne historie: Jadwiga Gusławska i jej Krzemieniec*, Monitor Wołyński, 4 X 2022, [on-line:] <https://monitorwoylinski.com/pl/news/4576-rodzinne-historie-jadwiga-guslawska-i-jej-krzemieniec> (8.09.2025); J. Gusławska, *Kroniki Krzemienieckie: Towarzystwo Odrodzenia Kultury Polskiej im. Juliusza Słowackiego w latach dziewięćdziesiątych. Aktualizacja 5.02.2018*, Monitor Wołyński, 1 II 2018, [on-line:] <https://monitorwoylinski.com/pl/news/2326-2034> (8.09.2025); eadem, *Kroniki Krzemienieckie: Krzemieniec po II wojnie światowej*, Monitor Wołyński, 15 V 2017, [on-line:] <https://monitorwoylinski.com/pl/news/1938-18521> (8.09.2025).

skupione wokół powstałych stowarzyszeń działały z pełnym poparciem powstałej w 1987 r. Agencji Konsularnej PRL we Lwowie, podniesionej w 1993 r. do rangi konsulatu generalnego. W 1994 r. konsulem generalnym RP został mianowany dr Henryk Litwin (dotychczasowy kierownik Agencji Konsularnej), w tym też roku zaczęto wydawać we Lwowie „Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie”⁷.

W Uniwersytecie Jagiellońskim wielu studentów, głównie zrzeszonych w Kole Naukowym Historyków Studentów UJ, żywo zainteresowanych historią, kulturą oraz sztuką głównie dawnego województwa lwowskiego, już w latach 1989-1990 wychodziło z inicjatywą szerszej działalności na rzecz przywrócenia pamięci o dziejach polskich Kresów. Na tym terenie studenci nawiązali kontakty z żyjącymi tam jeszcze Polakami oraz podjęli akcję lokalizacji pozostałych cmentarzy, na których kontynuowali prace przy inwentaryzacji polskich nagrobków – tych ocalałych przedwojennych oraz powstałych podczas II wojny światowej⁸.

Równocześnie w Krakowie została powołana na Uniwersytecie Jagiellońskim Komisja Rectorska do Spraw Kontaktów z Polakami zamieszkającymi na terenach byłego ZSRS. Przewodniczącą Komisji, w skład której wchodziły osoby z różnych instytutów UJ, została prof. dr Anna Krzysztofowicz z Instytutu Zoologii⁹. Jako człowiek głęboko religijny nie manifestowała swej wiary, ale dostrzegała Boga w człowieku potrzebującym. W latach 1981-1987 pełniła funkcję przewodniczącej Archidiecezjalnego Komitetu Pomocy Osobom Represjonowanym. Gdy Komisja pod kierownictwem prof. Anny Krzysztofowicz rozwinęła ożywioną działalność w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz w krakowskiej kurii, nawiązała kontakty z różnymi stowarzyszeniami społeczno-kulturalnymi w Polsce i Ukrainie, głównie na terenach dawnych polskich Kresów. W tym samym okresie ukonstytuowała się druga podkomisja, która skupiła

⁷ Henryk Litwin (1959-), historyk i dyplomata, absolwent studiów na Wydziale Historycznym na kierunku historia w Uniwersytecie Warszawskim, doktor habilitowany, konsul RP we Lwowie w latach 1991-1994, ambasador w Białorusi w latach 2007-2010, podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w latach 2010-2011, ponownie ambasador Polski w Ukrainie w latach 2011-2016.

⁸ *Dzieje Koła Naukowego Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1892-1992. Wspomnienia seniorów*, red. K. Baczkowski, Kraków 1992, s. 182.

⁹ Anna Krzysztofowicz (1925-2006) ukończyła studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ w 1950 r., doktorat obroniła w 1960 r., w 1968 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego, w 1978 r. została profesorem nadzwyczajnym, a w 1990 r. profesorem zwyczajnym. W latach 1984-1987 pełniła funkcję prodziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UJ, była zatrudniona w Instytucie Zoologii w Zakładzie Zoologii Systematycznej UJ. W latach 1980-1982 przewodniczyła Radzie Zakładowej „Solidarności” UJ, w latach 1981-1987 była przewodniczącą Archidiecezjalnego Komitetu Pomocy Osobom Represjonowanym, jak i kuratorem Bratniej Pomocy Akademickiej im. św. Jana Kantego. W latach 1990-1995 kierowała Komisją Rectorską do Spraw Kontaktów z Polakami z terenów byłego ZSRS. Pochodziła z rodziny ormiańskiej, była związana ze środowiskiem Ormian, głównie krakowskich. D. Quirini-Popławska, *Profesor Anna Krzysztofowicz in memoriam*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, nr 90 z 1 II, s. 31-32; eadem, *Oddana Kresom*, „Dziennik Polski” 2007, nr z 17 II, s. 7.

pracowników oraz studentów z Wydziałów Filozoficzno-Historycznego oraz Filologicznego. Aby móc przygotować rozsądny plan współpracy strony polskiej z Polakami zamieszkalymi na terenach zachodniej Ukrainy, konieczne stało się nawiązanie bezpośrednich z nimi kontaktów.

Jak już zostało wspomniane, w latach 1994-2005 dr Wojciech Drelicharz wraz z grupą studentów zrzeszonych w Kole Naukowym Historyków w Instytucie Historii UJ organizowali wyjazdy naukowo-rozpoznawcze na Ukrainę¹⁰. Skrupulatnie zapisywali wszystkie zachowane napisy na polskich pomnikach i nagrobkach na terenach dawnych polskich cmentarzy. Prowadzili systematyczną inwentaryzację zabytków epigrafii i heraldyki w Ukrainie, a ich głównym celem było zebranie inskrypcji z odnalezionych nagrobków, ich odczytanie oraz opublikowanie. Projekt ten znalazł poparcie ze strony prof. Zenona Piecha, kierownika Zakładu Nauk Pomocniczych Instytutu Historii UJ od 2004 r. (i późniejszego kuratora Koła), i był kontynuacją pierwszych wyjazdów członków Koła do Ukrainy w latach 1991-1994.

Już w czerwcu 1991 r. pracownicy Instytutu Historii wraz z rzecznikiem rektora UJ mgr Heleną Byrską zorganizowali pierwsze, wstępne spotkanie w polskiej szkole nr 24 we Lwowie, aby poznać bliżej polskie środowisko oraz jego rzeczywiste zainteresowanie Polską, językiem polskim i polskością w ogóle. Następny wyjazd do Ukrainy z pomocą humanitarną, m.in. z żywnością, środkami higienicznymi, ubraniami oraz lekarstwami, został zaplanowany na październik 1991 r. Za główny jego cel przyjęto zainicjowanie rozmów już na terenie Ukrainy z jednej strony z przedstawicielami władz polskich, organizacjami polonijnymi w Ukrainie, z drugiej – z samymi zainteresowanymi, a więc spotkania z młodzieżą polskiego pochodzenia i przyjrzenie się jej oczekiwaniom związanym z podjęciem studiów wyższych w polskich uczelniach. Członkowie wyprawy dotarli do Lwowa 16 października 1991 r. i natychmiast udali się do polskiego Liceum nr 24 (założonego w 1944 r.), któremu przekazali w darze od Uniwersytetu Jagiellońskiego m.in. komputer, komplety różnych podręczników i lektur oraz słodycze¹¹. 19-20 (sob.-niedz.) października

¹⁰ O zaangażowaniu członków Koła Naukowego Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego zob.: P. Rabiej, *Wspomnienia*, [w:] *Bilans półwiecza. Koło Naukowe Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w drugiej połowie XX wieku. Wspomnienia*, red. Z. Piech, Kraków 2022, s. 177-179; A. Marzec, *Wspomnienia*, [w:] *Bilans półwiecza...*, s. 189-191; „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2025, nr 152, z. 2: *220 lat nauk pomocniczych historii w Uniwersytecie Jagiellońskim*, red. Z. Piech [w druku].

¹¹ B. Kunica, *50 lat Szkoły Średniej nr 24 im. Marii Konopnickiej we Lwowie 1944-1994*, Kraków 1998. W tym polskim liceum nauka odbywała się w języku polskim i trwała początkowo 10, a następnie 11 lat. A. Gordijewska, *Gala z okazji 80-lecia Liceum nr 24 im. Marii Konopnickiej we Lwowie*, Nowy Kurier Galicyjski, 31 X 2024, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/gala-z-okazji-80-lecia-liceum-nr-24-im-marii-konopnickiej-we-lwowie/> (8.09.2025); e a d e m, *Obchody Jubileuszu 80-lecia Liceum nr 24 im. Marii Konopnickiej*, Nowy Kurier Galicyjski, 17 X 2024, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/obchody-jubileuszu-80-lecia-liceum-nr-24-im.-marii-konopnickiej> (8.09.2025).

1991 r. doszło do pierwszych spotkań z młodzieżą w tej szkole, w których ze strony Uniwersytetu Jagiellońskiego wzięli udział: doc. dr Danuta Quirini-Popławska z Instytutu Historii, dr Stanisław Bortnowski z Katedry Edukacji Nauczycielskiej Instytutu Filologii Polskiej¹² oraz mgr Włodzimierz Łukawski z Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ponadto byli obecni: wicekonsul RP we Lwowie mgr Dobiesław Rzemieniewski, dyrektorka szkoły nr 24 p. Bogumiła Kunica, kilku nauczycieli lwowskich szkół, wśród nich dwóch historyków oraz polonista p. Władysław Łokietko. Nauczyciel ten 30 lat temu zainicjował konkurs recytatorski w obu lwowskich liceach polskich: nr 24 i nr 10¹³. Na lwowskie spotkanie przybyli tłumnie uczniowie ostatnich klas szkół średnich m.in. ze Lwowa, Mościsk, Sambora, Stryja, Tarnopola, Czerniowca, Dobromila, Chyrowa, Krzemieńca, Kołomyi, Stanisławowa, Międzybuzia, Biskowic, Nowego Miasta, Starego Skałatu, Rudek, Sądowej Wiszni. Obecnych było co najmniej 150 uczniów, wielu z nich przyjechało z rodzicami. Zebrani z zainteresowaniem wysłuchali naszych wykładów przybliżających działalność wydziałów i kierunków studiów funkcjonujących głównie na Uniwersytecie Jagiellońskim, po czym przyszli kandydaci zadawali liczne pytania i dzielili się swoimi wątpliwościami.

Spotkanie potwierdziło istniejące wyraźne różnice programowe, w tym znacznie niższy poziom nauczania realizowany w szkołach polskich funkcjonujących na terenie Ukrainy. Te braki wynikały też z faktu, że absolwenci szkół ukraińskich nie uczyli się 12 lat, lecz kończyli tzw. 10-latkę. Innym problemem było duże zróżnicowanie w opanowaniu języka polskiego oraz niezdecydowanie, a właściwie brak szczególnej wiedzy i orientacji przy wyborze przyszłego kierunku studiów. Powstałe wątpliwości znalazły ujście w dyskusji po spotkaniu w ograniczonym gronie organizatorów. Jak podkreślali dyskutanci, już sama kwalifikacja uczniów ze szkół ukraińskich na wyższe studia w Polsce, choćby na studia o charakterze humanistycznym, wymagała zorganizowania przez stronę polską kursów uzupełniających, obszerniejszych i bardziej skomplikowanych przy staraniach uczniów ukraińskich o przyjęcie na studia takie jak np. medycyna, farmacja, fizyka, chemia czy też na inne uczelnie – Politechnikę, Akademię Sztuk Pięknych czy Wyższą Szkołę Muzyczną. Dyskusja po spotkaniu przyniosła szereg innych postulatów, m.in. przygotowania informatora dla kandydatów starających się o przyjęcie na studia w Polsce, przedstawiającego związane i konkretnie – zasady rekrutacji, informacje o rozmowie kwalifikacyjnej, podczas której kandydat winien dowieść swych umiejętności oraz zrozumienia powagi sytuacji, w której podejmuje się trudnej i wieloletniej pracy umysłowej. Sugerowaliśmy

¹² Stanisław Bortnowski (1935-2014) ukończył polonistykę na Wydziale Filologii Polskiej UJ. W latach 1955-1957 pracował jako nauczyciel w Liceum Ogólnokształcącym w Smogorzowie, następnie w latach 1957-1975 w liceum w Kwidzynie. W 1994 r. obronił rozprawę doktorską w UJ, po czym został zatrudniony w Instytucie Filologii Polskiej UJ, w którym pracował przez kolejnych 30 lat w Katedrze Edukacji Nauczycielskiej. Zmarł w Krakowie 24 maja 2014 r.

¹³ T. Hałas, *Ś.p. Łokietko Władzio, jakiego znałam*, „Gazeta Lwowska” 1999, nr 5, s. 4.

1. Spotkanie w siedzibie Konsulatu Polskiego we Lwowie. Siedzą od lewej: wicekonsul mgr Sobiesław Rzemieniewski, doc. Danuta Qurini-Popławska oraz mgr Włodzimierz Łukawski z Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fot. z 17 X 1991. Źródło: zbiory aut.

również podanie już zakwalifikowanym kandydatom choćby ogólnie zarysowanych warunków zakwaterowania i uzyskania środków na utrzymanie w polskich miastach, a także poinformowanie ich o konieczności respektowania przez nich zasady powrotu do rodzinnych stron w celu wzmocnienia pozycji inteligencji polskiej na tych terenach¹⁴.

Także drugie nasze spotkanie z kandydatami pragnącymi studiować w polskich uczelniach wyższych, w liceum nr 10 we Lwowie, spotkało się z wielkim zainteresowaniem i zgromadziło spore grono młodzieży. To polskie liceum zostało założone w 1816 r. i zawsze cieszyło się dużym uznaniem. Jego dyrektorka Marta Markunina ukończyła biologię na Uniwersytecie Lwowskim i od 1990 r. przez 25 lat kierowała tą prestiżową placówką szkolną. Rozmowy przeprowadzone w październiku 1991 r. z miejscowymi Polakami, jak i z nauczycielami tego polskiego liceum we Lwowie wykazały potrzebę remontu wielu pomieszczeń szkolnych, konieczność zaopatrzenia szkoły w środki codziennego użytku, pomoce szkolne, w tym przede wszystkim

¹⁴ Wszystkie listy z oryginalnymi podpisami przybyłych na spotkanie w polskim Liceum nr 24 kandydatów na studia w polskich wyższych uczelniach i z podanymi przez nich informacjami, notatki dotyczące pytań przyszłych kandydatów oraz ich uwagi znajdują się w materiałach zgromadzonych przez autorkę, obecną na wspomnianych spotkaniach z młodzieżą polską w Ukrainie.

podręczniki. Nauczyciele pobierający bardzo niskie wynagrodzenie, a także sama młodzież wymagali wsparcia materialnego¹⁵.

W Dziale Nauczania UJ zachował się spis kandydatów z Ukrainy na studia w roku akademickim 1991/1992, w tym 2 kandydatów na Wydział Matematyki i Fizyki, 20 na Wydział Filozoficzno-Historyczny, 4 na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, 18 na Wydział Prawa i Administracji, 14 na Wydział Filologiczny oraz 3 kandydatów z terenów Armenii. W lwowskich rozmowach podkreślano także konieczność skierowania prośby do polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy o zorganizowanie nie tylko we Lwowie, lecz także w Tarnopolu, Samborze, Mościskach i innych miastach Domów Polskich, zapewniających zamieszkałym tam Polakom oraz spontanicznie tworzonemu polskiemu stowarzyszeniu odpowiednie pomieszczenia na spotkanie się, dzielenie się wspomnieniami, organizowanie nauki języka i kultury polskiej, przedstawień teatralnych, występów szkolnych oraz chórów.

Po spotkaniach we Lwowie pojechaliśmy do Krzemieńca¹⁶ oraz do Kamieńca Podolskiego¹⁷. W tym pierwszym mieście byliśmy goszczeni przez założycielki

¹⁵ *Jubileusz Marty Markuniny*, Nowy Kurier Galicyjski, 17 X 2015, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/jubileusz-marty-markuniny/> (8.09.2025).

¹⁶ Krzemieniec, miasto leżące w historycznej części Wołynia, prawa miejskie otrzymało w 1437 r. Dobra królewskie ofiarował król Zygmunt Stary swej żonie Bonie Sforzy, po której na wyniosłym wzgórzu pozostały ruiny nieistniejącego już zamku; zachowała się też nazwa wzgórza – Góra Bony. Rozwój miejscowego liceum przypada na okres od 1805 do 1833 r., po powstaniu listopadowym zostało zamknięte, a w 1836 r. zaczęło tu działać prawosławne seminarium duchowne. Wraz z powrotem Krzemieńca do Polski zostało reaktywowane miejscowe liceum, które pod nazwą „Ateny Wołyńskie” odegrało znaczącą rolę w rozwoju polskiej kultury na Wołyniu. Po wybuchu II wojny światowej rozgorzały na tym terenie poważne spory ukraińsko-niemiecko-polskie, których rezultatem było aresztowanie krzemienieckich nauczycieli oraz rozstrzelanie w 1941 r. 30 z nich. Podczas okupacji Ukrainy przez Sowieców jakiegokolwiek próby odrodzenia języka i kultury polskiej były zabronione, nie funkcjonował również Kościół katolicki. Zmieniło się to dopiero po reaktywowaniu w 1991 r. diecezji kamieniecko-podolskiej z jej nową strukturą organizacyjną. M. Danielewiczowa, *Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego*, Warszawa 1937 (nadbítka z: „Nauka Polska” 1937, t. 22, s. 58-101), *passim*; *Krzemieniec. Ateny Juliusza Słowackiego*, red. S. Makowski, Warszawa 2007.

¹⁷ Kamieniec Podolski posiada w pewnej części zachowany zespół urbanistyczno-architektoniczny Starego Miasta i twierdzy, od 1378 r. był stolicą rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej. Początkowo pozostawał pod rządami litewskich książąt władających Podolem – Koriatowiczów, aby przechodząc z rąk do rąk, w 1430 r. znaleźć się we władaniu Korony. Wkrótce stał się stolicą województwa podolskiego, co zapoczątkowało strategiczny i gospodarczy rozwój tego królewskiego miasta i regionu. Zbudowany w 1617 r. w Kamieńcu zamek był najpotężniejszą graniczną twierdzą, którą oblegał i zdobył sułtan Mehmed IV. Powróciła ona w granice Polski w 1699 r., a jedną z pamiątek po tureckim panowaniu jest minaret postawiony przy katedrze św. św. Piotra i Pawła. W 1939 r. około 20% mieszkańców Kamieńca było Polakami, w 1922 r. miasto zostało ograbione przez Sowieców. W 1936 r. katedrę zamknięto dla katolików, a w latach 1941-1945, jak i w kolejnych – aż do 1990 r., w katedrze znajdowało się muzeum ateizmu. Dzięki usilnym staraniom parafian oraz polskiego kapłana tam pracującego – Romana Twaroga – świątynię zwrócono katolikom. Ks. Roman Twaróg, urodzony w 1951 r. w Dąbrowicy w Polsce, chrystusowiec, po złożeniu ślubów zakonnych

2. Spotkanie z Jadwigą Gusławską w Krzemieńcu na tzw. Górze Królowej Bony. Stoją od lewej: doc. Danuta Qurini-Popławska, Jadwiga Gusławska i dr Stanisław Bortnowski. Fot. z X 1991. Źródło: zbiory aut.

Towarzystwa Odrodzenia Kultury Polskiej im. Juliusza Słowackiego – p. Jadwigę Gusławską, prezesa Towarzystwa, oraz przedwojenną nauczycielkę Liceum Krzemienieckiego p. Irenę Sandecką¹⁸. Poinformowały nas o znajomości kultury i języka

wyjechał w 1989 r. do diecezji kamieniecko-podolskiej w Ukrainie i tam podjął posługę duszpasterską. W 1990 r. mianowany proboszczem kamienieckim w parafii katedralnej św. Apostołów Piotra i Pawła, starał się o odzyskanie świątyni, a następnie jej odnowienie. Dzięki jego staraniom było również możliwe odzyskanie i wyremontowanie klasztoru dominikanek w Kamieńcu Podolskim oraz kilku mniejszych kościołów w obwodach chmielnickim i tarnopolskim.

¹⁸ Irena Sandecka (1912-2010), urodzona w Humaniu, w 1921 r. przeszła wraz z matką Marią, ojcem i bratem granicę polsko-sowiecką i dotarła do Krzemieńca. Ukończyła miejscowe liceum i następnie, w latach 1930-1936, studiowała w UJ. Działała w szeregach Armii Krajowej, dzięki znajomościom udało się jej podczas wojny przywieźć do Krakowa około 90 osieroconych polskich dzieci uratowanych z banderowskich pogromów. W 1942 r. ponownie powróciła do Krzemieńca i natychmiast włączyła się w aktywną pomoc polskim zesłańcom w Kazachstanie i na Syberii. Aresztowana przez NKWD w 1944 r., została jednak wkrótce uwolniona. Była organistką w kościele krzemienieckim i prowadziła chór kościelny, katechizowała dzieci z polskich rodzin u siebie w domu i uczyła je pisać i czytać po polsku. Opracowała słynny *Elementarz dziecka polskiego*, pisała też wiersze. Wspierała w różny sposób rodziny polskie mieszkające w Krzemieńcu, walczyła o zachowanie polskości na dawniej należących do Polski terenach, zyskując sobie miano „strażniczki pamięci o Kresach”. Była współorganizatorką Towarzystwa Odrodzenia Kultury Polskiej w Krzemieńcu,

polskiego w tym regionie, o stale powiększającej się liczbie dzieci uczęszczających na lekcje języka polskiego oraz o wyzwaniach z tym związanych. Dużo uwagi poświęciliśmy w rozmowie pilnej potrzebie remontu zrujnowanego dworku Słowackiego i konieczności powołania fundacji umożliwiającej gromadzenie funduszy na ten cel.

W drodze do Kamieńca Podolskiego wstąpiliśmy do Zbaraża, gdzie z proboszczem, ojcem z zakonu bernardynów (prawdopodobnie był to o. Martynian Darzycki), oglądaliśmy zdewastowany kościół oraz zajęte przez ukraińską spółkę pomieszczenia klasztoru bernardyńskiego¹⁹. W Kamieńcu Podolskim zostaliśmy przyjęci przez biskupa Jana Olszańskiego, marianina, urodzonego w Huciskach, pracującego początkowo (do 1959 r.) w Gródku Podolskim, z pełnym poświęceniem, a wielokrotnie z narażeniem życia. W 1992 r. został wyniesiony przez papieża Jana Pawła II do godności biskupa diecezji kamienieckiej, a po śmierci w 2003 r. – uznany za Sługę Bożego²⁰. Proboszczem w Kamieńcu Podolskim był wówczas ks. Roman Twaróg.

gorąco popierała projekt odrestaurowania zachowanego dworku Juliusza Słowackiego i powołania w nim Muzeum Juliusza Słowackiego. W uznaniu jej bohaterstwa, okazywanej wielkiej siły charakteru i wierności przez całe trudne życie raz przyjętym zasadom władze polskie uhonorowały ją Krzyżem Zasługi Orderu Odrodzenia Polski, a przyznany Order Virtuti Militari V klasy wręczył jej we Lwowie w 2007 r. konsul RP dr Henryk Litwin. Irena Sandecka zmarła w wieku 98 lat w Krzemieńcu. M.A. Koprowski, *Od Humania do Krzemieńca. Irena Sandecka*, Biały Dunajec–Ostróg 2012, s. 88; J. Guśławska, *Kroniki Krzemienieckie: Krzemieniec...*; eadem, *Genius Loci zostawił nam gwiazdę w Krzemieńcu. Irena Sandecka*, *Monitor Wołyński*, 1 IV 2023, [on-line:] <https://monitorwozynski.com.pl/news/4869-irena-sandecka> (8.09.2025).

¹⁹ O. Martynian Darzycki (1918–2009), bernardyn, urodzony w 1918 r. w miejscowości Jagiełła w województwie lwowskim. W 1934 r. wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych, a rok później złożył profesję zakonną, pracował początkowo w Sokalu, ale obsługiwał wiele parafii położonych w rejonach pomiędzy Kijowem a Odessą. Pozostał w Ukrainie w czasie II wojny światowej; podejrzany o antysowiecką agitację, został aresztowany w 1946 r. i skazany na pięć lat wygnania, przebywał w obozie w Nachodce, a od 1947 r. wywieziono go do Kołomy, gdzie pracował w morderczych warunkach w kopalni złota. Zwolniony w 1953 r., osiadł na Podolu, gdzie do 1957 r. mieszkał w niewielkiej wsi Miastkówka, dziś Horodkiwka. Potajemnie otoczył opieką duszpasterską kilka sąsiednich rejonów, jeździł, spowiadał, chrzczył, katechizował. Pierwszy raz odprawiał mszę św. w zakonnym habicie we Lwowie w 1991 r. Od 1975 r., po nawiązaniu kontaktów z władzami Katolickiego Seminarium Duchownego w Rydze, wysyłał przygotowanych przez siebie kleryków do Łotwy w celu kontynuacji studiów. Wedle zeznań świadków oraz zachowanych dokumentów to właśnie w Rydze kształcili się kapłani do pracy wśród katolików całego ówczesnego ZSRS. O. Martynian Darzycki w uznaniu zasług oddanych Polakom w Ukrainie oraz niezłomnej postawy w obronie Kościoła katolickiego został odznaczony Komandorią Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej. P. Wyszowski, *Tyrowski memoriał męczenników katolickich na Ukrainie w XX wieku*, przekł. D. Lewsza, Warszawa 2021, s. 151; A. Goszczyński, *Pożegnanie: o. Martynian Darzycki (1918–2009)*, *Życie Zakonne*, 4 VII 2009, [on-line:] <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/archiwum/pozegnanie-o-martynian-darzycki-1918-2009-2273/> (10.09.2025).

²⁰ Ks. Jan Olszański (1919–2003), marianin, urodzony w Huciskach w diecezji kamienieckiej. W 1938 r. ukończył gimnazjum w Brodach i wstąpił do seminarium archidiecezji lwowskiej, które ukończył w 1942 r., przyjmując święcenia kapłańskie. W 1944 r. wyjechał jako ochotnik do Ukrainy, początkowo zatrzymał się we Lwowie, a następnie zamieszkał w Gródku Podolskim – wydalony

Tam też pozostawiliśmy wszystkie pozostałe paczki z lekami, odzieżą, książkami oraz oprawiony obraz Matki Bożej.

Już 4 listopada 1991 r. pełnomocnik rektora UJ prof. dr Anna Krzysztofowicz przesłała nasze sprawozdanie do Biura Kształcenia Zagranicznego Ministerstwa Edukacji Narodowej w Warszawie, a pod koniec listopada rozmawiałam w Warszawie, w Ministerstwie Edukacji Narodowej, o problemach związanych z organizowaniem studiów dla młodzieży polskiego pochodzenia z Ukrainy na polskich uniwersytetach.

Kolejny wyjazd został zorganizowany już w innych warunkach i na innych zasadach. Patronował mu jak poprzednio Uniwersytet Jagielloński, a przygotowywało go kilka osób z uczelnianej „Solidarności” oraz Koła Naukowego Historyków Studentów UJ. Szukaliśmy przede wszystkim niezbędnych funduszy. Z pomocą przyszedł „Dziennik Polski”, w imieniu którego redaktor Marian Nowy wynegocjował u naczelnego redaktora 3 mln zł²¹, tyleż samo otrzymaliśmy z funduszu „Solidarności” UJ. Termin wyjazdu ustalono na 11 grudnia 1991 r., chcieliśmy bowiem dotrzeć do potrzebujących Polaków w Ukrainie jeszcze przed Gwiazdką. Odświeżono stare i nawiązano nowe kontakty. Na nasz apel odpowiedziały: Towarzystwo Miłośników Lwowa, Koło Naukowe Studentów Historii Sztuki, Kuria Arcybiskupia, Drukarnia Narodowa w Krakowie, „Wspólnota Polska”, Uniwersytet Trzeciego Wieku, ale przede wszystkim bardzo liczni, bezimienni ludzie dobrej woli. 1 grudnia w kościele akademickim św. Anny w Krakowie na wszystkich mszach odczytano prośbę studentów o pomoc dla Polaków zamieszkałych w Ukrainie. Przez dwa tygodnie członkowie Koła Naukowego Historyków Studentów UJ dyżurowali w swoim lokalu w Collegium Novum od wczesnych godzin rannych aż do późnego wieczora. Jeździli do prywatnych domów, aby odbierać zgromadzone dary, a także udawali się do różnych firm i pytali się w hurtowniach o najniższe ceny. Zorganizowali też 29 listopada i 2 grudnia za zgodą Jego Magnificencji prof. dr. Andrzeja Pelczara kwestę w Collegium Novum, przy kasach pracowniczych wypłacających uposażenia²².

stamtąd, powrócił do Lwowa, aby w 1948 r. skierować się do Gródka Podolskiego. Pracował tam, oddając się służbie duszpasterskiej na ziemi podolskiej do 1959 r., brak bowiem było struktur administracyjnych oraz kapłanów. Księża posługiwali, zachowując pełną konspirację, często w przebraniu kobiecym, w prywatnych domach lub w lasach. Władze państwowe, nie tolerując działalności ks. Olśzańskiego, w 1959 r. wysłały go do małej wsi Manikowce, gdzie sprawował służbę duszpasterską do 1991 r. 16 stycznia 1991 r. otrzymał sakrę biskupią, a uroczysty ingres do katedry kamienieckiej odbył się 8 kwietnia tegoż roku. M. Biletska, Ks. *Władysław Wanags MIC i jego posługa na Podolu w latach 1977-2001*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, t. 107, s. 44-45; o. P. Wyszkowski, *op. cit.*, s. 157; M. Ryba, W. Rożkow, *Życie religijne katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie sowieckiej w latach 1964-1991*, „Studia Polonijne” 2022, t. 43, s. 148, 150, 174.

²¹ Marian Nowy (1944-), urodzony w Pawężowie, absolwent gimnazjum tarnowskiego oraz Wydziału Socjologii UJ, redaktor i publicysta „Echa Krakowa” oraz „Dziennika Polskiego”, redagował również „Dziennik Akademicki”.

²² Andrzej Pelczar (1937-2010) w 1959 r. uzyskał dyplom magistra matematyki na UJ, w 1964 r. doktorat, w 1971 r. habilitację, a w 1989 r. profesurę. Uznany w kraju i za granicą jako wybitny matematyk, co znalazło potwierdzenie w powołaniu go na prezesa Polskiego Towarzystwa Matema-

Z zbieranych funduszy zakupiono 200 kg cukru, 30 kg słodyczy, 200 paczek kaw, 100 paczek herbat oraz środki czystości. Zgromadzone dary – odzież, książki, lekarstwa oraz żywność – studenci segregowali razem z niezmordowaną dr Teresą Dobrowolską z Instytutu Psychologii UJ i ładowali do przygotowanych kartonów²³. Naszym celem było przekazanie ich Polakom mieszkającym w: Mościskach, Dobromilu, Samborze, Stryju i Chodorowie. Na wyprawę zabraliśmy również ze sobą 14 stacji Drogi Krzyżowej, wykonanych w 1985 r. przez artystę malarza Józefa Adama Piątka i ofiarowanych na prośbę biskupa diecezji kamienieckiej ks. Jana Olszańskiego katedrze w Kamieńcu Podolskim. Wieźliśmy ponadto paczki dla Krzemieńca, książki dla dwóch polskich liceów we Lwowie oraz szereg prywatnych przesyłek, nawet dla osób z terenów głębokiej Rosji. Od krakowskiego zarządu Polskiego Czerwonego Krzyża uzyskaliśmy zgodę (10 grudnia 1991 r.) umożliwiającą odbycie tej wyprawy pod znakami PCK, ponadto wystaraliśmy się o zezwolenie od Urzędu Celnego w Krakowie na bezpłatną odprawę celną wiezionych darów. Po uregulowaniu wszystkich formalności (w tym uzyskaniu oficjalnej delegacji podpisanej przez rektora Andrzeja Pelczara), w środę 11 grudnia 1991 r. o godz. 11 wieczorem, wyruszyliśmy w podróż w następującym składzie: red. Jerzy Walawski z „Dziennika Polskiego”²⁴, mgr Krystyna Samsonowska, mgr Wojciech Mruk, doc. Danuta Quirini-Popławska oraz studenci historii Cezary Ślusarczyk i Piotr Kuliszewicz. Za kierownicą autobusu Jelcz 080, należącego do bazy transportowej UJ, zmieniali się panowie Wiesław Mazur oraz Marian Sus, którzy w niezmiernie trudnych warunkach drogowych i atmosferycznych, przy kłopotach z paliwem i niesprawnym pojazdem, byli niezastąpieni.

Przez Medykę, w której stanęliśmy wczesnym rankiem 12 grudnia o godz. 3.40, dojechaliliśmy do Mościsk. Następnie zatrzymaliśmy się we wsi Strzelczyska, całkowicie polskiej, gdzie w klasztorze redemptorystów ulokowany został szpital,

tycznego (pełnił tę funkcję w latach 1987-1991). W latach 1990-1993 piastował godność rektora UJ, za jego staraniem dokonano połączenia wydziałów medycznych z Akademii Medycznej w Krakowie z UJ. W latach 1996-2002 sprawował też zaszczytną funkcję przewodniczącego Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. *Wspomnienia profesora Andrzeja Pelczara*, Archiwum UJ, [on-line:] <https://archiwum.uj.edu.pl/andrzej-pelczar> (8.09.2025).

²³ Teresa Dobrowolska (1930-2017), doktor, adiunkt w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ. Brała aktywny udział w organizowaniu w 1980 r. Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” jako członek Komitetu Założycielskiego i jego delegacji. W latach 1983-1986 przewodniczyła Senackiej Komisji Socjalnej UJ, z wszystkich podejmowanych społecznie obowiązków wywiązywała się znakomicie, dając swą działalnością wzór uczciwości i ogromnego zaangażowania. *Dobrowolska Teresa*, Stowarzyszenie Sieć Solidarności, 31 VIII 2017, [on-line:] <https://sss.net.pl/biogram2,dobrowolska-teresa,504.html> (27.09.2025).

²⁴ Jerzy Walawski (1931-2005), dziennikarz i redaktor „Dziennika Polskiego”, w którym przeszedł długą drogę od reportera po stanowisko zastępcy redaktora naczelnego. Był autorem licznych felietonów i reportaży, które publikował w „Życiu Literackim”, „Polityce” i rzeszowskich „Nowinach”, uprawiał publicystykę, ale pisał też wiersze. Zmarł 9 grudnia 2005 r. w wieku 74 lat. *Zmarł Redaktor Jerzy Walawski*, Dziennik Polski, 9 XII 2005, [on-line:] <https://dziennikpolski24.pl/zmarl-redaktor-jerzy-walawski/ar/1745794> (8.09.2025).

**ZARZĄD KRAKOWSKI
POLSKIEGO CZERWONEGO KRZYŻA
W KRAKOWIE**

L. dz. 4493 / 91

Kraków, dnia 10.XII 1991 r.
ul. Gen. Świerczewskiego 19 tel. sekr. 22-90-79

Urząd Celny.
Kraków ul. Pachońskiego 5

Zarząd Krakowski Polskiego Czerwonego Krzyża zwraca się
z prośbą o dokonanie bezpłatnej odprawy celnej przesyłanych darów dla
Polaków na Ukrainie wg. załączonej przez ofiarodawcę /NSZZ Solidarność
KU Uniwersytetu Jagiellońskiego / specyfikacji.

**KIEROWNIK BIURA
Zarządu Polskiego Czerwonego Krzyża**
[Signature]
Gen. 2000

DW. 5184/85. 4000

3. List Zarządu Krakowskiego Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie do Urzędu Celnego w Krakowie, mający na celu ułatwić przejazd studentów UJ z pomocą do Ukrainy, Kraków 10 XII 1991. Źródło: zbiory aut.

a w kościele – magazyn. W miejscowej szkole podstawowej dzieci uczyły się w języku polskim, ale brakowało im podręczników oraz pomocy szkolnych. W sąsiednich wsiach Kryśowicach i Sąsiadowicach posługi duszpasterskie pełnił ks. Piotr Szawczak²⁵, a miejscowi Polacy zbierali fundusze na wybudowanie choćby większej kaplicy. W następnej kolejności dotarliśmy do Dobromiła, gdzie poznaliśmy: Jelenę Panczysznię, Grażynę Klajn i Jana Zyka. Miejscowy XIX-wieczny kościół był otwarty przez cały okres od II wojny światowej. Posługę duszpasterską wykonywali, dojeżdżając okresowo, dwaj polscy kapłani: od czterech lat (wspomniany wyżej)

²⁵ Ks. Piotr Sawczak (1959-), syn Jerzego, urodzony w 1959 r. we Lwowie, święcenia kapłańskie przyjął w 1986 r. W latach 1986-1987 był wikariuszem w jednym z kościołów w Rydze, w latach 1987-1991 proboszczem w Dobromiłu, w latach 1991-1998 w Sąsiadowicach, w latach 1998-2006 w Czerniowcach, potem w Buczaczu, Draganówce oraz w 2017 r. w Podwołoczyskach. Od 1994 r. był członkiem kapituły metropolitarnej w lwowskiej katedrze. *Piotr Sawczak*, Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, [on-line:] https://www.rkc.lviv.ua/Petro_Savchak-page-pl (8.09.2025); M. Skowrya, *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 6*, Nowy Kurier Galicyjski, 12 XII 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-6/> (8.09.2025); M. Ryba, W. Rożkow, *op. cit.*, s. 143-179.

doc. dr hab. Danuta Quirini-Popławska

/imię i nazwisko/

ul. Stróżeckiego 1, Kraków

/adres, telefon/

Krakówdnia 10.12.1991

DEKLARACJA

W związku z dobrowolnym udziałem w akcji Polskiego Czerwonego Krzyża ..mającej na celu pomoc organizacji..... Czerwonego Krzyża na Ukrainie.....

zobowiązuję się do:

1. Wykonania swojej misji zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie zasadami, a w szczególności:
 - przestrzegania podstawowych zasad Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca,
 - ochrony emblematu Czerwonego Krzyża
 - ochrony aurytetytu Czerwonego Krzyża
2. Nie wykorzystywania wyjazdu do innych celów: osobistych, politycznych, a także zawodowych o ile pozostają one w sprzeczności z ideałami /zasadami/ Czerwonego Krzyża.

Danuta Quirini

/podpis/

VENTE

ul. Gołębia 24
31-007 Kraków

Tel. (48-12) 221033
Telex: 322297 uj pl
Fax: (48-12) 226306

UNIwersYTET JAGIELLOŃSKI
REKTOR

Kraków, 9 XII 1991 r.

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie deleguje następujące osoby:

doc.dr hab. Danutę Quirini-Popławską
mgr Krystynę Samsonowską
mgr Wojciecha Mruka
red. Jerzego Walawskiego
Cezarego Ślusarczyka
Piotra Kutasia
Wiesława Mazura
Mariana Susa

na wyjazd w okresie od 11 do 15 grudnia 1991 r. do Mościsk, Dobromila, Sambora, Stryja, Truskawca i Rudek, w celu przewiezienia darów Uniwersytetu Jagiellońskiego, w tym studenckich kół naukowych historyków i historyków sztuki, Towarzystwa Przyjaciół Lwowa, Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Uniwersytetu Trzeciego Wieku, Wspólnoty Polskiej w Krakowie, Drukarni Narodowej w Krakowie i wielu osób prywatnych, w postaci pomocy szkolnych, leków, odzieży, żywności i dewocjonaliów - dla Kamieńca Podolskiego i innych miejscowości.

BIURO REKTORA
Tel. 22-66-89
31-007 Kraków, ul. Gołębia 24
UNIwersYTET JAGIELLOŃSKI

REKTOR
Uniwersytetu Jagiellońskiego
prof. dr hab. Andrzej Pelczar
Prof. dr hab. Andrzej Pelczar
Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

5. List rektora UJ, prof. dr. hab. Andrzeja Pelczara, delegujący pracowników i studentów uniwersytetu na wyjazd do Ukrainy w terminie 11-15 grudnia 1991 r., Kraków 9 XII 1991.
Źródło: zbiory aut.

ks. Piotr Szawczak oraz ks. Kazimierz Halimurka²⁶. Obsługiwali oni również sąsiednie miejscowości: Chyrów, Sąsiadowice, Miżyniec, Czyszki i Nowe Miasto. W Nowym Mieście jeszcze od czasów przedwojennych miejscowym duszpasterzem był ks. Jan Szetela, który rok przed naszym przyjazdem, w 1990 r., powrócił do miejsca swego urodzenia – Strzyżowa²⁷. Pracował tam od niedawna ks. Kazimierz Czubat²⁸,

²⁶ Ks. Edward Halimurka (1959-) święcenia kapłańskie przyjął w Łotwie w 1987 r. w seminarium ryskim. Początkowo mieszkał w Samborze, a w 1990 r. został skierowany do Iwano-Frankiwska (Stanisławowa), gdzie jako proboszcz pracował do 2010 r. Wówczas w wypełnianiu posług w kościele pw. Chrystusa Króla pomagała mu siostra zakonna Krystyna Rynkiewicz (1938-2016). Swe wspomnienia zawarła w w książce: K. Rynkiewicz, *Byłam, widziałam, przeżyłam. Zapiski i spostrzeżenia misjonarki. Stanisławów-Iwano-Frankiwska 1989-2009*, Marki 2011, opisała je również w czasopiśmie „Niedziela” (A. Wyszyńska, *Gość „Niedzieli”: s. Krystyna Rynkiewicz OSU. Z misją w Stanisławowie na Ukrainie*, niedziela.pl, 31 XII 2012, [on-line:] <https://www.niedziela.pl/arttykul/97756/nd/Z-misja-w-Stanislawowie-na-Ukrainie> (8.09.2025)). Zmarła 8 sierpnia 2024 r., żegnana przez ks. Kazimierza Halimurkę, grono kapłanów, zakonnic oraz wiernych. M. Skowrya, *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu stanisławowskiego w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 25 VI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-stanislawowskiego-w-latach-1945-1991-czesc-3/> (8.09.2025); A. Cichobłazińska, *Pożegnanie Misjonarki Stanisławowa s. Krystyny Rynkiewicz OSU*, niedziela.pl, 12 VIII 2016, [on-line:] https://www.niedziela.pl/arttykul/24098/Pozegnanie_Misjonarki_Stanislawowa_s_Krystyny_Rynkiewicz_OSU (8.09.2025).

²⁷ Ks. Jan Szetela (1912-1994) był proboszczem w Nowym Mieście jeszcze przed II wojną światową. W czasach reżimu sowieckiego prowadził bardzo ostrożny tryb życia, udzielał sakramentów głównie w nocy, raz na miesiąc udawał się z posługą kapłańską do Sambora, Miżyńca, Łanowic, Sąsiadowic, a czasem i do Dobromila. W 1950 r. został aresztowany przez NKWD, najpierw kilka lat spędził w różnych więzieniach, a następnie został skazany na 10 lat łagrów w Karagandzie. Po powrocie z zesłania nadal kontynuował posługi kapłańskie na znanym sobie terenie pomiędzy Samborem a Dobromilem. Udało mu się wywieźć część kościelnego wyposażenia oraz sprzętu liturgicznego do kościołów w Polsce. Dopiero gdy poważnie rozchorował się w 1990 r., postanowił powrócić do miejsca swego urodzenia, tj. do Strzyżowa, gdzie zmarł w 1994 r. W 1989 r. kościół został zwrócony katolikom i poświęcony przez bp. Jana Olszańskiego, a parafię objął ks. Kazimierz Halimurka. M. Skowrya, *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 23 X 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-3/> (8.09.2025); i dem, *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 6 XI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-4/> (8.09.2025).

²⁸ Ks. Kazimierz Czubat (1964-) urodził się w Woli Justowskiej, święcenia kapłańskie otrzymał 25 maja 1989 r., ukończył Wydział Teologiczny na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, uzyskując stopień magistra. Podejmował posługi duszpasterskie w Białym Prądniku w Krakowie, następnie pracował wśród Polaków w Ukrainie, aby od 2010 r. przejąć parafię pw. św. Marii Magdaleny w Trzebuni. Posługiwał w parafii jeszcze w 2025 r. *Księża związani z parafią, Kraków Wola Justowska*. Parafia rzymskokatolicka pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, [on-line:] <https://parafia.justowska.info/o-parafii?id=24> (8.09.2025); A. Lipka, *Trzebrunia, Parafia św. Marii Magdaleny*, parafie.org.pl, 27 VI 2024, [on-line:] <https://parafie.org.pl/trzebrunia-parafia-sw-marii-magdaleny/> (8.09.2025); W. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1994*, Toruń 1994, s. 123.

a pomagała mu siostra zakonna Zofia. Stosunki narodowościowe układały się korzystnie, miejscowa ludność sprzyjała Polakom i Polsce. W towarzystwie ks. Kazimierza zatrzymaliśmy się następnie w Starej Soli z pięknym, głównie neobarokowym kościołem, ze sztukaterią i przyporami, ale bardzo zrujnowanym. Wszędzie, gdzie się zatrzymywaliśmy, otaczała nas grupa dorosłych, młodzieży i dzieci. Zawsze staraliśmy się pozostawić kilka paczek z żywnością i środkami czystości, co było kroplą w morzu potrzeb. Towarzyszyły nam różne myśli: czy aby kolejnym razem przyjechać tylko do jednej miejscowości? A może przyszłą akcję lepiej zorganizować i zaplanować wspólnie z innymi organizacjami i instytucjami?

Do dawnego królewskiego miasta Sambora, liczącego około 50 tys. mieszkańców, dojechaliśmy około godz. 14.30. Podzieliliśmy się na dwie grupy – jedna skierowała się do miejscowego kościoła, druga udała się na poszukiwanie znanych nam już z poprzednich wyjazdów panów: prezesa Towarzystwa Kultury Polskiej (działającego tu od 19 lutego 1989 r.) Jana Farbotnika, Wiktora Farbotnika, Józefa Wiącka oraz wiceprezesów Towarzystwa Kultury Polskiej Jana i Antoniego Kurdzielewiczów. Języka polskiego dzieci uczyły się fakultatywnie, tak w szkole podstawowej, jak i w liceum nr 2 (przy ul. Siczowych Strzelców 37) pod kierunkiem p. Marii Razmus. Kończyła ona kursy językowe w Lublinie i w Krakowie i była niezmiernie oddana swej pracy. Brakowało jednak polskich książek, podręczników oraz podstawowych pomocy naukowych. Wszyscy rozmówcy wspominali o dotkliwych brakach wszelkiego rodzaju: żywności, lekarstw, ubrań oraz środków czystości. Na noclegi zabrali nas gościnni: organista Mieczysław Fabisz, Jan Kurdzielewicz z żoną oraz państwo Ziembowiczowie. Syn tych ostatnich, Walery, doskonale mówiący po polsku, inteligentny i sympatyczny chłopak, chciał wówczas studiować w Polsce prawo. Wśród społeczności polskiej Sambora była inteligencja: lekarze, kierownicy firm budowlanych oraz przedstawiciele innych zawodów, ale nie wszyscy przyznawali się otwarcie do polskości. Byli niepewni, pamiętali stare dzieje, prześladowania, łagry, Sybir. Obecnie – jak podkreślali rozmówcy – stosunki między Polakami a Ukraińcami układały się pomyślnie. Wśród miejscowych Polaków wymieniano również m.in.: Marię Skrabę, Ludmiłę Gryguś, Marię Danyłko, Waleriana Andryszczaka, Władysława Iwaszczaka, Andrzeja Puliego. Kościół katolicki w Samborze pw. św. Jana Chrzciciela został otwarty po II wojnie światowej, a kolejnymi jego duszpasterzami byli kapłani pochodzący z Łotwy, m.in. ks. Józef Pavilonis²⁹. Zastępował go ks. Andrzej

²⁹ Ks. Józef (Jozuas) Pavilonis (1914-1992) przybył do Ukrainy w 1950 r., aby posługiwać na terenie diecezji lwowskiej. W 1950 r. powierzono mu obowiązki duszpasterskie w parafii w Stanisławowie, gdzie pracował do 1961 r., wówczas władze zamknęły stanisławowską świątynię, a jego skierowały do Sambora. Tu posługiwał do 1968 r. Od dłuższego czasu władze kościelne posiadały dowody potwierdzające współpracę kapłana z organami państwowymi. Na tym tle wśród parafian dochodziło do napięć i nieporozumień. Ostatecznie zwierzchnicy Kościoła zdecydowali, aby przenieść go i powierzyć mu opiekę nad parafią katolicką w kościele pw. Matki Boskiej z Lourdes w Leningradzie (Sankt Petersburgu). To ten kościół odwiedzili gen. Władysław Anders oraz marszałek Charles de Gaulle, który uczestniczył w mszy św. i przyjął tu, prawdopodobnie z rąk ks. J. Pavilonisa,

Jagiółka z zakonu zmartwychwstańców z Krakowa oraz ks. Gerard Liryk. Przy parafii pracowała też siostra zakonna, ucząca dzieci religii, która prosiła o podręczniki, m.in. *Bóg z nami*.

Następnego dnia dotarliśmy do Stryja, gdzie czynny był polski kościół i działało Towarzystwo Kultury Polskiej. Z siedziby Towarzystwa bardzo zatroskana i serdeczna p. Bronisława Oleksiakowa (wraz z mężem Edwardem) pojechała z nami do kościoła. Tam, w zakrystii, pozostawiliśmy kolejną porcję paczek. Syn państwa Oleksiaków Edward chciał studiować historię, ale miał 22 lata i w tamtym roku nie został zakwalifikowany na studia w Polsce.

Następnie skierowaliśmy się do Chodorowa, gdzie miejscowy kościół służył przez lata jako sala gimnastyczna. Wówczas posługi kapłańskie pełnili ks. Jan Nikiel³⁰ oraz ks. Augustyn Mednis z Łotwy, który do poprzedniego roku administrował również parafią w Stryju. Teraz pod ich opieką znajdowały się parafie obok Chodorowa: Żydaczów (gdzie kościół został otwarty w 1990 r.) oraz Mikołajów. W Chodorowie dowiedzieliśmy się o wcześniejszej sytuacji w Stryju, w którym kościołem katolickim zajmował się przybyły z Łotwy (po ukończonym seminarium w Kownie) ks. Bernard Mickiewicz³¹. Do Stryja przybył w 1969 r., uczył w miejscowym kościele

komunię świętą. W tym kościele ks. Pavilonis pracował do końca życia, zmarł w Sankt Petersburgu w 1991 r. M. Skowyrza, *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu stanisławowskiego w latach 1945-1991. Część 2*, Nowy Kurier Galicyjski, 8 VI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-stanislawowskiego-w-latach-1945-1991-czesc-2/> (8.09.2025); idem, *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu stanisławowskiego... Część 3; Wspomnienia ze Wschodu 1970-2019* [rozmowa z R. Dzwonkowskim], Echa Polesia, 4 I 2021, [on-line:] <https://polesie.org/9556/wspomnienia-ze-wschodu-1970-2019/> (8.09.2025). W kościele pw. Matki Boskiej z Lourdes w Sankt Petersburgu zachowała się księga gości. Pod datą 7 września 1941 r. znaleźć można wzmiankę, że został zwolniony z więzienia na Łubiance ks. Włodzimierz Cieński ze Lwowa, brat ks. Jana Cieńskiego, proboszcza ze Złoczowa, który został mianowany przez gen. Władysława Andersa naczelnym kapłanem tworzącej się w ZSRS Armii Polskiej.

³⁰ Ks. Jan Nikiel (1962-) ukończył Seminarium Duchowne w Krakowie oraz studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej, w 1987 r. przyjął święcenia kapłańskie i w tym też roku został wikarym w parafii w Makowie Podhalańskim oraz w Czarnym Dunajcu, gdzie pracował w latach 1987-1990. W 1991 r. wyjechał do pracy w Archidiecezji Lwowskiej w Ukrainie, został wikariuszem w Chodorowie, a następnie duszpasterzem w parafiach w: Stryju, Skolu, Brzozdowcach, Morszynie i w Żydaczowie. W latach 2003-2009 był dyrektorem Caritas Archidiecezji Lwowskiej, a od 2009 r. proboszczem archikatedry we Lwowie i równocześnie dziekanem dekanatu lwowskiego. Biuro Prasowe Archidiecezji Krakowskiej, *Proboszcz archikatedry we Lwowie: Na Ukrainie nie ma bezpiecznych miejsc*, Archidiecezja Krakowska, 8 VII 2023, [on-line:] <https://diecezja.pl/aktualnosci/proboszcz-archikatedry-we-lwowie-na-ukrainie-nie-ma-bezpiecznych-miejsc/> (8.09.2025); Jan Nikiel, Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, [on-line:] https://www.rkc.lviv.ua/Jan_Nikiel-page-pl (8.09.2025).

³¹ Ks. Bernard Mickiewicz (1930-2006). W Ukrainie brak było struktur administracyjno-hierarchicznych, większość z kapłanów, którym udało się tu przedostać, była inwigilowana i prześladowana. Ich posługi duszpasterskie musiały być zakonspirowane, z katechizacją było bardzo trudno. W latach sześćdziesiątych władze sowieckie zgodziły się na otwarcie i zorganizowanie dwóch semi-

dzieci ukraińskie i polskie, ale został osadzony w więzieniu, w którym był przetrzymywany do 1973 r. Jak mówili parafianie, nie chciał opuścić swych owieczek, ale swego stada bronić. Uwolniony, nie mógł powrócić do Stryja, więc pojechał do Berdyczowa, gdzie pracował już jego brat, też duchowny, Ambroży³². Po jakimś czasie ten ostatni udał się do Żytomierza, a ks. Bernard osiadł w parafii w Berdyczowie. Podczas nieobecności ks. Bernarda kościół w Stryju zamknięto, dopiero usilne starania parafian spowodowały przybycie do Stryja w 1991 r. duszpasterza z Łotwy – Augustyna Mednisa³³. Wówczas obsługiwał on parafie w Stryju i Szczercu; wcześniej, w 1990 r., objął swą opieką nieobsadzoną parafię w Chodorowie (gdzie pracował do 1999 r.), a w 1991 r. – także Drohobycz. Mając nadzieję na rychłe spotkanie w Chodorowie, wróciliśmy do Stryja. W kościele czekała na nas p. Stanisława Hałas, z zawodu pielęgniarka, pełniąca funkcję prezesa miejscowego Towarzystwa Kultury

nariów duchownych na terenie Łotwy i Litwy, tj. w Rydze i w Kownie. Po ukończeniu seminarium w Rydze do Ukrainy przybyli trzej bracia, marianie: Piotr, Bernard i Ambroży Mickiewiczowie. Bernard Mickiewicz w 1970 r. posługiwał w Stryju i dojeżdżał do Drohobycza, był inwigilowany, a w 1973 r. aresztowany i skazany na pobyt w łagrach. Zmarł 5 lipca 2015 r. M. Skowyr a, *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie województwa lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 2*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 I 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-województwa-lwowskiego-za-wyjatkami-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-2/> (8.09.2025); i d e m, *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie obwodu lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 24 I 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-obwodu-lwowskiego-za-wyjatkami-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-3/> (8.09.2025).

³² Ks. Ambroży Mickiewicz (-2015), marianin, młodszy brat Bernarda, również więziony i zesłany na łagry. Także i on został zaliczony do kapłanów z grona bohaterów. W 1970 r. pracował w Ukrainie, w parafii w Berdyczowie. Mianowany przez Jana Pawła II kapłanem Jego Świątobliwości. M. Ryba, W. Rożkow, *op. cit.*, s. 146, 148; *Ukraina*, Stowarzyszenie Pomocników Mariańskich, [on-line:] <https://www.spm.org.pl/Ukraina> (8.09.2025); J. Sokałski, *Ksiądz Ambroży Mickiewicz – kapłan z grona bohaterów*, Słowo Polskie, 14 VII 2015, [on-line:] <https://slowpolskie.online/ksidz-ambroy-mickiewicz-kapan-z-grona-bohaterow/> (8.09.2025).

³³ Ks. Augustyn Mednis (1932-2007) z Łotwy był pierwszym wikariuszem w Samborze, który przybył do Ukrainy w 1969 r. Intensywnie uczył się języka polskiego, obsługiwał bowiem wówczas również trzy parafie w obwodzie lwowskim: w Mościskach (w latach 1969-1971), we Lwowie oraz Drohobyczu. W 1972 r. został administratorem parafii w Szczercu pod Lwowem. Tam spotkał się z organistą Marcejanem Trofimiakiem (1947-), który ukończył Seminarium Duchowne w Rydze, w 1974 r. posługiwał w parafii lwowskiej jako prezbiter, w latach 1991-1998 był biskupem pomocniczym lwowskim, a w latach 1998-2012 biskupem łuckim. 26 maja 2024 r. ks. M. Trofimiak obchodził 50-lecie kapłaństwa. M. Skowyr a, *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej... Część 3*; i d e m, *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej... Część 6*; i d e m, *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu tarnopolskiego w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 24 IX 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-tarnopolskiego-w-latach-1945-1991-czesc-4/> (8.09.2025); M. Ryba, W. Rożkow, *op. cit.*, s. 145; *Kapłani*, Rzymskokatolicka Parafia p.w. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Mościskach, [on-line:] <https://mosciska.eu/kaplani> (8.09.2025).

Polskiej. Sytuacja żyjących tu Polaków była bardzo trudna, nie mieli bowiem żadnego lokalu, w którym mogliby rozwinąć jakąkolwiek aktywność. Nie było też możliwości, aby dzieci mogły uczyć się w szkole języka polskiego, nie było odpowiedniej kadry pedagogicznej ani środków finansowych. W mieście żyło wiele starszych i samotnych Polaków, którym brakowało właściwie wszystkiego. W Stryju część z nas została zakwaterowana u państwa Czarnieckich, a reszta u wspomnianych już państwa Oleksiaków, osób niezmiernie serdecznych, żyjących bardzo skromnie i dobrze władających językiem polskim. Wszyscy poznani Polacy nie orientowali się natomiast zupełnie w sytuacji politycznej Polski i całego terytorium należącego nie tak dawno do Związku Sowieckiego. Do późnych godzin nocnych rozmawialiśmy także z przesympatycznym ks. Augustynem Mednisem – ojcem i misjonarzem, który porzucił swe rodzinne strony, aby służyć Polakom w Ukrainie. Wczesnym ranem żegnaliśmy Stryj, udając się do Lwowa³⁴.

Tam czekały nas rozmowy (od godz. 11) z konsulem dr. Henrykiem Litwinem oraz wicekonsulem mgr. Dobiesławem Rzemieniewskim, w których poruszone zostały kwestie pomocy organizacjom polskim w nauczaniu w Ukrainie. Pracownicy lwowskiego konsulatu wysunęli postulat, aby organizatorzy przyszłych studiów dla Polaków z Ukrainy zwrócili się z prośbą o pomoc do polskiego Ministerstwa Szkolnictwa oraz aby skierowali przygotowaną merytorycznie dodatkową osobę do pracy w konsulacie polskim we Lwowie. Zarysowała się też możliwość utworzenia trzyletniego kolegium polskiego w Iwano-Frankiwsku (Stanisławowie), zorganizowania studium nauczycielskiego o profilu humanistycznym, nad którym opiekę przejęłyby polskie uniwersytety. Miejscową kadrę mieliby zasilić przyjmowani na krótkie kontrakty polscy badacze-specjaliści, m.in. prawnicy, germaniści oraz filolodzy innych specjalizacji. Z pełną aprobatą przyjęto i dyskutowano propozycję zorganizowania pewnego rodzaju praktyk dla studentów historii, historii sztuki, ewentualnie filologii polskiej z UJ, podczas których studenci zapoznawaliby miejscową młodzież z polską kulturą. Bardzo potrzebne było rozpoczęcie akcji inwentaryzacji i dokumentacji istniejących jeszcze obiektów architektonicznych z równoczesnym wskazaniem postulatów dotyczących ich ratowania, które musiałyby być poparte skierowaniem odpowiednich prośb i podań, tak do władz ukraińskich w Kijowie i we Lwowie, jak i do władz w Warszawie.

Do Polski wyruszyliśmy około 15 grudnia, w bardzo mroźny poranek między godziną 2 a 3, aby wreszcie o godzinie 10 obrać kierunek na granicę w Użhorodzie. Tu zastaliśmy długą kolejkę, głównie tirów z Rosji, których kierowcy absolutnie nie mieli zamiaru ustąpić nam miejsca i wyklócali się z naszymi kierowcami. Dopiero w odpowiedni sposób poprowadzona rozmowa i dyskusje mgr. Wojciecha Mruka

³⁴ Szczegółowa relacja z pierwszej wyprawy pracowników i studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego na tereny Zachodniej Ukrainy w 1991 r została opracowana i opublikowana w: D. Quirini-Popławska, *Pomóżmy im przetrwać. Polskie Szlaki*, „Dziennik Polski” 1992, nr 7, s. 9 (cz. 1), 10 (cz. 2).

z lejtnantem, a także ze spotkanymi milicjantami doprowadziły do rozwiązania naszego problemu. Musieliśmy cofnąć się znaczną odległość, aż do granicy czechosłowackiej, aby około godz. 13.50 skierować się w stronę czechosłowacko-polskiego przejścia granicznego.

W tym samym czasie, kiedy my przebywaliśmy w Ukrainie, już w końcu 1991 r., zostały opracowane zasady rekrutacji na studia w Polsce młodzieży polskiego pochodzenia w roku akademickim 1991/1992, następnie zaakceptowane przez prof. Andrzeja Janowskiego³⁵, podsekretarza stanu i wiceministra edukacji narodowej, z następującymi podpunktami: 1. Uprawnienia do ubiegania się na studia w Polsce, 2. Tryb zgłaszania się na studia w Polsce, 3. Wymagane dokumenty, 4. Warunki studiów, 5. Organizacja studiów, 6. Informacje o adresach polskich uczelni zainteresowanych przyjmowaniem studentów, 7. Informacje o kierunkach studiów, 8. Informacje o rekrutacji. Ale te dane omawiał szczegółowo informator dla Polonii pt. *Studiujemy w Polsce – kraju naszych ojców*.

Zmiany polityczne w Ukrainie spowodowały wzmożone zainteresowanie Polski sytuacją żyjących tam rodaków. 5 marca 1992 r. Federacja Organizacji Kresowych działająca w Warszawie, w imieniu której wystąpili Stanisław Straszewski oraz Aleksander Lemidowicz, skierowała list otwarty do prezydenta Lecha Wałęsy, marszałka Sejmu RP prof. Wiesława Chrzanowskiego, marszałka Senatu RP prof. Augusta Chelkowskiego oraz prezesa Rady Ministrów mec. Jana Olszewskiego, w którym przypominała, że Polacy w państwie polskim wraz z rodakami na dawnych Kresach są częścią tego samego niepodzielnego narodu. Mają więc prawo oczekiwać od władz państwowych dostrzeżenia przez nie potrzeb Polaków mieszkających na terenach dawnych Kresów oraz tego, że zostaną oni potraktowani z należną powagą, a ich głos zostanie uwzględniony w praktycznych działaniach. Oczekiwano w szczególności konkretnej pomocy w staraniach o swobodny rozwój duchowy, kulturalny, intelektualny, gospodarczy i społeczno-polityczny. Postulaty te, choć wielokrotnie poruszane w różnych gremiach, ze względów politycznych, a także finansowych nie zostały w rzeczywistości właściwie nigdy do końca zrealizowane.

Równocześnie społeczność skupiona wokół Uniwersytetu Jagiellońskiego przygotowywała się już od pierwszych miesięcy 1992 r. do kolejnych wyjazdów, aby udzielić pomocy Polakom zamieszkałym na terenach dawnych polskich Kresów. Jeszcze 25 lutego 1992 r. rektor UJ prof. Andrzej Pelczar zwrócił się do prezesa Krakowskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża o przyjęcie patronatu nad kolejną wyprawą pracowników i studentów do Ukrainy. Także 2 marca dyrektor Administracyjny UJ zwrócił się z prośbą do Ministerstwa Transportu Międzynarodowego o wyrażenie zgody na wyjazd pracowników i studentów UJ do Ukrainy w celu przekazania darów dla zamieszkałych tam Polaków. Złożyły się nań: ubrania,

³⁵ Andrzej Janowski (1935-2020), pedagog, w 1970 r. uzyskał doktorat, w 1976 r. habilitację, w 1989 r. tytuł profesora nauk humanistycznych, był wiceministrem edukacji w rządzie premiera Tadeusza Mazowieckiego.

leki, żywność i pomoce szkolne zgromadzone przez członków kół naukowych historyków i historyków sztuki, Towarzystwa Przyjaciół Lwowa, Kurii Metropolitalnej, Uniwersytetu Trzeciego Wieku, Wspólnoty Polskiej oraz Drukarni Narodowej w Krakowie, a także wielu osób prywatnych. Wyjazd został zaplanowany na okres od 6 do 10 marca 1992 r. na trasie: Kraków, Dobromil, Sambor, Gródek Podolski, Lwów i Kraków. W skład delegacji wchodziły następujące osoby: dr Teresa Dobrowolska, dr Józef Wróbel, mgr Krystyna Samsonowska, mgr Wojciech Mruk i Mikołaj Zagórski, pochodzący z Gródka Podolskiego, oraz dwaj kierowcy: Wiesław Mazur i Józef Ziaja. Równocześnie rektor UJ wyraził zgodę (8 lutego 1992 r.) na udzielenie urlopów służbowych tak pracownikom, jak i studentom UJ. Pobyt delegacji uniwersyteckiej w Ukrainie, spotkania oraz rozmowy prowadzone z napotkanymi Polakami potwierdziły potrzebę kontynuowania wszelakiej pomocy mieszkającym tam rodakom.

W tym samym czasie na ręce Krakowskiej Komisji do Spraw Kontaktów z Polakami na terenach byłego ZSRS zaczęły spływać rozmaite dary, i tak 9 kwietnia 1992 r. Społeczny Komitet Odbudowy Pomnika Czynu Legionowego w Kielcach przekazał 1 020 egzemplarzy ilustrowanych książeczek dla dzieci naszych rodaków; 19 maja Fundacja Janineum z Wiednia przekazała 5 mln złotych na zakup leków dla Polaków zamieszkających w Ukrainie, a w czerwcu dodała ponadto 10 mln złotych na zakup żywności; bardzo cennym darem było przekazanie przez Zakon Kawalerów Maltańskich z Francji za pośrednictwem jego krakowskiej filii zestawu lekarstw oraz instrumentów medycznych. Bardzo wydatnie wsparła naszą inicjatywę prof. Karolina Lanckorońska³⁶, założycielka i dyrektor Polskiego Instytutu Historycznego

³⁶ Karolina Lanckorońska (1898-2002) urodziła się w Buchbergu w Dolnej Austrii, w rodzinie polskiej arystokracji herbu Zadora. Jej ojciec, Karol Lanckoroński, był człowiekiem wszechstronnie wykształconym, kolekcjonerem i mecenasem sztuki. Lata młodości przeżyła w Wiedniu, okres letni cała rodzina spędzała w rodzinnym majątku w Rozdole. O żyjących jeszcze w latach 1990-1994 mieszkańcach Rozdołu i Komarna pamiętała, wspierając ich materialnie. Podczas I wojny światowej pracowała jako sanitariuszka, opiekując się rannymi polskimi żołnierzami. W 1920 r. ukończyła w Wiedniu gimnazjum, a następnie historię sztuki na Uniwersytecie Wiedeńskim, w 1926 r. obroniła zaś doktorat na temat twórczości jej ulubionego artysty Michała Anioła. W 1935 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie, a od 1939 r. kierowała jako pierwsza kobieta Katedrą Historii Sztuki na tymże uniwersytecie. W 1940 r. została członkiem Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej, w której awansowała do stopnia porucznika. Aresztowana w Kołomyi w 1942 r., cudem uniknęła śmierci dzięki wstawiennictwu włoskiej dynastii sabaudzkiej. Została następnie przewieziona do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie otrzymała numer 16076. Wyswobodzona 5 kwietnia 1945 r., opisała swe wspomnienia w książce: K. Lanckorońska, *Wspomnienia wojenne 22.IX.1939-5.IV.1945*, wstęp L. Kalinowski, E. Orman, Kraków 2001. Zeznawała w procesie norymberskim Hansa Krügera, szefa Gestapo w Stanisławowie, ale jej osobiste świadectwa dotyczące bestialstwa i mordów na Polakach nie zostały uwzględnione. Po wyjściu z obozu wstąpiła do 2 Korpusu Polskiego we Włoszech, w którym pracowała m.in. jako oficer prasowy. W 1945 r. była jedną z głównych założycieli Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie, w 1960 r. założyła Fundusz im. Karola Lanckorońskiego, przemianowany następnie w 1967 r. na Fundację im. Lanckorońskich. Była autorką wielu cennych publikacji z zakresu historii sztuki oraz

w Rzymie. Jej rodzinne posiadłości znajdowały się m.in. w Rozdole i Komarnie, stąd uzasadnione emocjonalne związanie z terenami, gdzie spędziła swe młodości lata. 22 maja 1991 r. Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe Branży Obuwniczej „Nikita” w Bielsku-Białej przekazało bezpłatnie 50 par półbutów męskich o ogólnej wartości 5 mln złotych; do grona darczyńców dołączyły: parafie rzymskokatolickie w Straconce koło Bielska-Białej z ks. Kazimierzem Malagą; parafia Leszczyny z Bielska-Białej z ks. prałatem Henrykiem Noworytą, parafia Kozy z ks. dziekanem Władysławem Sieczką, parafia Komorowice z Bielska-Białej z ks. dziekanem Janem Sopickim; Firma Produkcyjno-Handlowa „Yetoma” p. Jerzego Pęcka, która dostarczyła zebrane ubrania oraz środki czystości z Bielska-Białej do Krakowa, ponadto dziekan Wydziału Historycznego UJ dr hab. Maciej Salamon przekazał 100 tys. złotych, a prodziekan Wydziału Chemii UJ prof. dr hab. Maria Nowakowska ofiarowała 500 tys. złotych³⁷. Powyższa lista objęła tylko tych darczyńców, którzy pozostawili potwierdzenia pisemne swych zobowiązań, ale lista osób i instytucji, które spontanicznie i dobrowolnie wsparły naszą inicjatywę rozmaitymi darami, jest o wiele dłuższa.

Kolejna wyprawa do Ukrainy zorganizowana przez Społeczny Komitet Rektor-ski przy Uniwersytecie Jagiellońskim odbyła się w dniach od 1 do 8 czerwca 1992 r. Uczestniczyli w niej: mgr arch. Andrzej Chlipalski z Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Lwowskiej w Krakowie, doc. dr Danuta Quirini-Popławska z UJ; mgr Krystyna Samsonowska z Instytutu Historii UJ, mgr Piotr Kuliszewicz z Biblioteki Jagiellońskiej oraz studenci: Piotr Rabiej z Instytutu Historii UJ oraz Rafał Quirini-Popławski z Instytutu Historii Sztuki UJ. Za kierownicą autobusu pozostawali: p. Józef Ziaja i p. Piotr Kołodziejczyk.

Granicę przekroczyliśmy w Medyce, dalej przez Mościska i Sądową Wisznę dotarliśmy do Rudek, gdzie nad kościołem otwartym w maju 1989 r. opiekę dusz-

wydawnictw źródłowych, równocześnie dzięki Fundacji mogła bardzo wydatnie wspierać młodych polskich badaczy. Dzięki jej życzliwości cała ich plejada, różnych zresztą specjalizacji, mogła w czasach komunizmu korzystać z zagranicznych bibliotek i archiwów. W sejfach szwajcarskich zostały bezpiecznie przez nią zdeponowane uratowane przed hitlerowcami zbiory, z których 87 obrazów mistrzów włoskich (od XIV do XVII w.) oraz 220 rysunków Jacka Malczewskiego przekazała muzeum Zamku Wawelskiego, zbiory króla Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz cenne francuskie meble przeszły zaś do Zamku Królewskiego w Warszawie. Wielokrotnie była nagradzana, najbardziej ceniła sobie polskie odznaczenia: Krzyż Walecznych, Krzyż Armii Krajowej oraz przyznany jej w 1991 r. Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła w wieku 104 lat 25 sierpnia 2002 r. w Rzymie. P. Bejrowski, *Karolina Lanckorońska: historyk sztuki w służbie ojczyzny*, Histmag.org, 30 V 2022, [on-line:] <https://histmag.org/Karolina-Lanckoronska-historyk-sztuki-w-sluzbie-ojczyzny-24070> (8.09.2025).

³⁷ Maria Nowakowska (1947-) w 1977 r. uzyskała doktorat, w 1985 r. habilitację, w 1992 r. profesurę, a w 2022 r. profesurę zwyczajną. W latach 1990-1993 była prodziekanem Wydziału Chemii UJ, w latach 1990-2007 członkiem Senatu UJ, a w latach 1999-2005 prorektorem UJ ds. badań i współpracy międzynarodowej.

6. Uczestnicy wyprawy do Ukrainy w dniach 1-8 czerwca 1992 r. Stoją od lewej: doc. Danuta Quirini-Popławska, mgr Piotr Kuliszewicz, Piotr Rabiej, ks. proboszcz złoczowskiego kościoła Roman Ludwik Marko, z tyłu: inż. arch. Andrzej Chlipalski, mgr Krystyna Samsonowska oraz kierowcy Józef Ziaja i Piotr Kołodziejczyk. Fot. Rafał Quirini-Popławski, 3 VI 1992. Źródło: zbiory aut.

pasterską sprawował pochodzący z Mościsk ks. Gerard Liryk³⁸. Jako osoba wywodząca się z miejscowego środowiska był bardzo ceniony przez parafian, niezwykle oddany Kościołowi, cieszył się również opinią zapobiegliwego i sprawnego organizatora. W Rudkach liczących 4-5 tys. mieszkańców żyło wówczas około 1 tys. Polaków. Pozostawiliśmy tu część paczek, przygotowaną jeszcze w Krakowie, i po krótkich

³⁸ Ks. Gerard Liryk (1950-2019) urodził się w Mościskach, święcenia kapłańskie otrzymał w Rydze w 1988 r. W latach 1988-1989 pracował w katedrze lwowskiej jako wikary, w 1989 r. został mianowany proboszczem w Samborze, ale posługiwał również w Biskowicach, Łanowicach, Drohobyczu i Truskawcu, następnie został kustoszem w Rudkach. W latach 1988-1991 był proboszczem w Strzałkowicach, w latach 1998-2012 dziekanem dekanatu samborskiego, w latach 2013-2015 ojcem duchownym dekanatu gródeckiego, a od 2015 r. proboszczem w Dobromilu. Zmarł w wieku 69 lat w Rudkach i tamże został pochowany 27 listopada 2019 r. Ł. Joniec, *Odrodzenie życia religijnego w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w świetle artykułów zamieszczonych na łamach „Tygodnika Powszechnego” w latach 1988-1991*, „Studia Polonijne” 2016, t. 37, s. 81; Gerard Liryk, Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, [on-line:] https://www.rkc.lviv.ua/Gerard_Liryk-page-pl (8.09.2025); M. Skowyrza, *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej... Część 6*.

7. Ksiądz Gerard Liryk w otoczeniu miejscowych wiernych w Biskowicach. Fot. z XII 1992. Źródło: zbiory aut.

rozmowach skierowaliśmy się do Komarna, gdzie opiekę duszpasterską sprawował również ks. Gerard Liryk oraz dojeżdżający ze Lwowa ks. Jan Furgała³⁹. Tu Polaków pozostało niewielu, ale już w 1990 r. rozpoczęli starania o odzyskanie miejscowego kościoła. W tym celu mieszkańcy powołali komitet złożony z 10 osób, na czele którego stanęli: p. Katarzyna Kruć, p. Władysław Mihułka (ojciec sześciu synów) oraz p. A. Markiewcz. Pani Kruć przed wojną należała do Stowarzyszenia Panien Katolickich i uczęszczała na zajęcia szkolne organizowane w pałacu przez prof. Karolinę Lanckorońską. Rozmówcy przekonali nas, że podstawową pomocą w odzyskaniu

³⁹ Ks. Jan Furgała (1961-) został skierowany do pracy w Ukrainie w 1990 r. na teren diecezji lwowskiej. W 1991-1992 posługiwał kolejno w Komarnie, Rudkach i Lubaczowie. W Komarnie kościół został zamieniony na magazyn ze składowiskiem mebli, ale w 1992 r. udało się ks. Furgale odzyskać kościół dla katolików i odprawić pierwszą mszę św. Jednak w 1993 r. świątynia została przekazana prawosławnym i zamieniona na cerkiew. W 1996 r. ks. Furgała został nawet przez krewkich przeciwników pobity, toteż jego parafianie katolicycy uczestniczyli w mszach w kaplicy cmentarnej. Ostatecznie kościół w Komarnie do 2013 r. nie został przekazany katolikom. Nie wiadomo, kiedy dokładnie ks. Jan Furgała opuścił ziemie naszych przodków i powrócił do Polski, aby pracować następnie kolejno jako proboszcz w Struży, Pabianicach, Bełchatowie i Ruścu. W tym ostatnim mieście obchodził 20 grudnia 2015 r. jubileusz 30-lecia święceń kapłańskich. E. Drzażga, *Rusiec. Jubileusz proboszcza. Ks. Jan Furgała obchodził 30-lecie święceń kapłańskich [Zdjęcia]*, Bełchatów naszemiasto, 20 XII 2015, [on-line:] <https://belchatow.naszemiasto.pl/rusiec-jubileusz-proboszcza-ks-jan-furgaala-obchodzil-30/ar/c8-3604978> (8.09.2025).

8. Uczestnicy wyprawy do Ukrainy w Medenicach. Fot. Rafał Quirini-Popławski, 2 VI 1992.
Źródło: zbiory aut.

kościółą będzie przekazanie miejscowym i rejonowym władzom odpowiednich funduszy. Kościół w Komarnie jakby cudem ocalał; fasada, boczne elewacje, stiuki i rzeźby nie ucierpiały.

Następnie dotarliśmy do Sambora, gdzie pozostaliśmy na nocleg z 2 na 3 czerwca 1992 r., aby następnie przez Medenice dotrzeć do Rozdołu. Tu zostawiliśmy przekazane nam m.in. przez prof. Lanckorońską dary oraz odbyliśmy rozmowy z żyjącymi w tym mieście Polakami, którzy zapoznali nas z aktualną sytuacją. Przeżył wojnę i okres powojenny dawny nauczyciel ze szkoły w Rozdole, p. Władysław Michowicz, mający podczas naszego pobytu 88-90 lat, z którym niestety nie udało nam się porozmawiać. Mieszkało tam około 150-200 osób, które przyznawały się co najmniej do pochodzenia polskiego, niektóre z nich znały i pamiętały rodzinę prof. Karoliny Lanckorońskiej. Kilka z nich zachowało również stare, przedwojenne zdjęcia, które chcieli dostarczyć na ręce p. Lanckorońskiej do Rzymu. Kościół w Rozdole podzielił los większości katolickich świątyń w Ukrainie. W 1945 r. został zaadaptowany wraz z pomieszczeniami klasztorными oo. karmelitów na państwowy zakład opieki dla dzieci opuszczonych i niepełnosprawnych. Przy tym podzielono go stropem na dwie części; górnej części używano jako sali kinowej, w dolnej znajdowały się łazienki, toalety oraz pralnia, a w miejscu głównego ołtarza umieszczono kotłownię. 1 grudnia 1991 r. górną część kościoła władze oddały katolikom i w tym dniu odbyła się tu pierwsza msza święta. W kościele nie było jednak żadnego wyposażenia, wszystkie

9. Ksiądz Andrzej Jagiełka odprawiający mszę świętą dla katolickich wiernych przed starą kaplicą w Zboiskach. Fot. z 29 III 1992. Źródło: zbiory aut.

bowiem ołtarze, figury, paramenty kościelne i inne ozdoby zostały albo zniszczone, albo zrabowane.

Siedzibą parafii były Medenice, gdzie posługę kapłańską pełnili dwaj zakonnicy zmartwychwstańcy: ks. Andrzej Jagiełka⁴⁰ oraz ks. Marek Strzyżyński⁴¹. Obsługiwali oni również parafie w: Rozdole, Medenicach, Mikołajowie oraz w Zboiskach.

Obaj zakonnicy byli zdania, że istnieją realne możliwości odzyskania dolnej części kościoła w Rozdole, jak i zabudowań klasztornych – trzeba tylko wygospodarować odpowiednie fundusze na wyremontowanie zaniedbanego sąsiedniego

⁴⁰ Ks. Andrzej Jagiełka (1950-) święcenia kapłańskie przyjął w 1975 r., był członkiem zakonu zmartwychwstańców. Pracę duszpasterską rozpoczął w 1990 r. w Ukrainie, w Zboiskach, będących częścią Lwowa. Swoją posługą kapłańską obejmował wówczas kilka dawnych parafii: Medenice, Mikołajów, Rozdół, a także i sam Lwów. Kościół w Medenicach odbudował, a w Rozdole w 1991 r. udało mu się odzyskać górną część kościoła i rozpocząć rekonstrukcję wieży i sklepienia. W marcu 1992 r. rozpoczął przygotowania administracyjno-architektoniczne pod przyszłą budowę nowego kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Zboiskach. Samo pozwolenie na postawienie nowej budowli sakralnej uzyskał od władz państwowych w 1988 r., budynek stanął dopiero w 2014 r. Ukończony kościół został konsekrowany 27 czerwca 2015 r. Ks. Andrzej Jagiełka 6 sierpnia 2017 r., gorąco żegnany przez oddanych parafian, opuścił po 25 latach pracy ziemię ukraińską, aby rozpocząć nową misję duszpasterską wśród Polonii wiedeńskiej. S. Mazurczak, *Z pomocą Bożą i modlitwy kościół zbudujemy*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 IX 2017, [on-line:] https://kuriergalicyjski.com/z_pomoca-boza_i_modlitwy_kosciol_zbudujemy (8.09.2025); K. Czawaga, *Nowy kościół na Zboiskach we Lwowie*, Nowy Kurier Galicyjski, 30 VI 2015, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/nowy-kosciol-na-zboiskach-we-lwowie/> (8.09.2025).

⁴¹ Ks. Marek Strzyżyński urodził się w Poznaniu, po maturze wstąpił do zgromadzenia zmartwychwstańców, w 1988 r. przyjął święcenia kapłańskie i wkrótce rozpoczął posługę w krakowskim kościele, a następnie od 1991 r. w Ukrainie, m.in. w Medenicach, Mikołajowie, Rozdole i Zboiskach. Obecnie jest kapłanem w szpitalu im. Wiktora Degi w Poznaniu. *Duszpasterze parafii*, Parafia Zmartwychwstania Pańskiego Poznań-Wilda, [on-line:] <https://poznancr.pl/index.php/parafia/duszpasterze> (8.09.2025).

10. Msza święta w Zboiskach. Fot. z 29 III 1992. Źródło: zbiory aut.

11. Msza święta w Zboiskach. Fot. z 29 III 1992. Źródło: zbiory aut.

budynku oraz przystosowanie go do potrzeb mieszkańców sierocińca. W tym celu natychmiast odwiedziliśmy kierowniczkę sierocińca i rozmawialiśmy z dwoma jej pracownikami. Były bardzo zaskoczone, że ktoś zainteresował się ich sytuacją. Schronienie znalazło tu 90 chłopców, od 6 do 18 lat, którym brakowało wszystkiego:

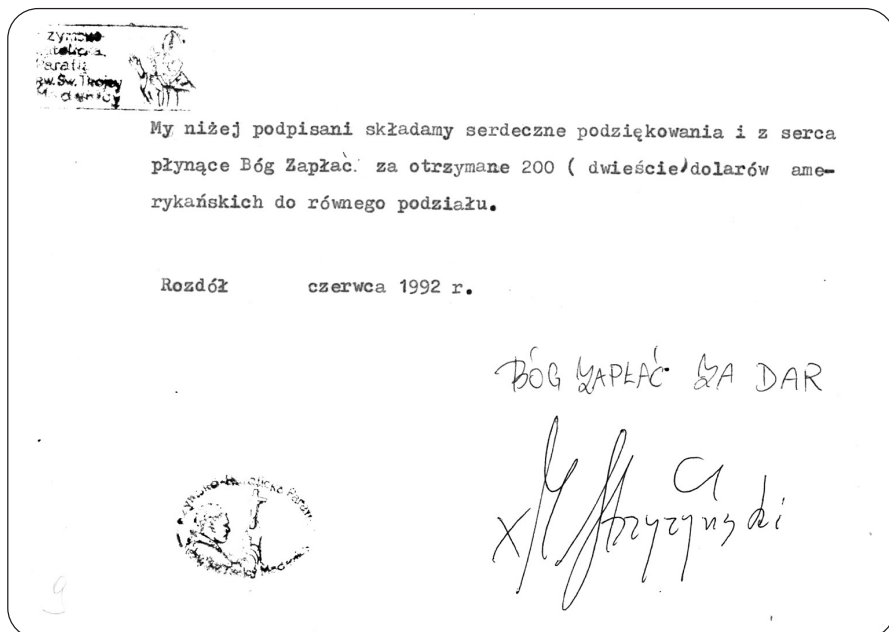
12. Wierni pod starą kaplicą w Zboiskach. Fot. z 29 III 1992. Źródło: zbiory aut.

żywności, lekarstw, ubrań, przyborów szkolnych, środków czystości. Zostawiliśmy kilka paczek z żywnością i środkami czystości, a na ręce ks. Strzyżyńskiego przekazaliśmy większą kwotę na zakup dla tych dzieci najpotrzebniejszych rzeczy, a także dla najmłodszych – zabawek oraz słodczy.

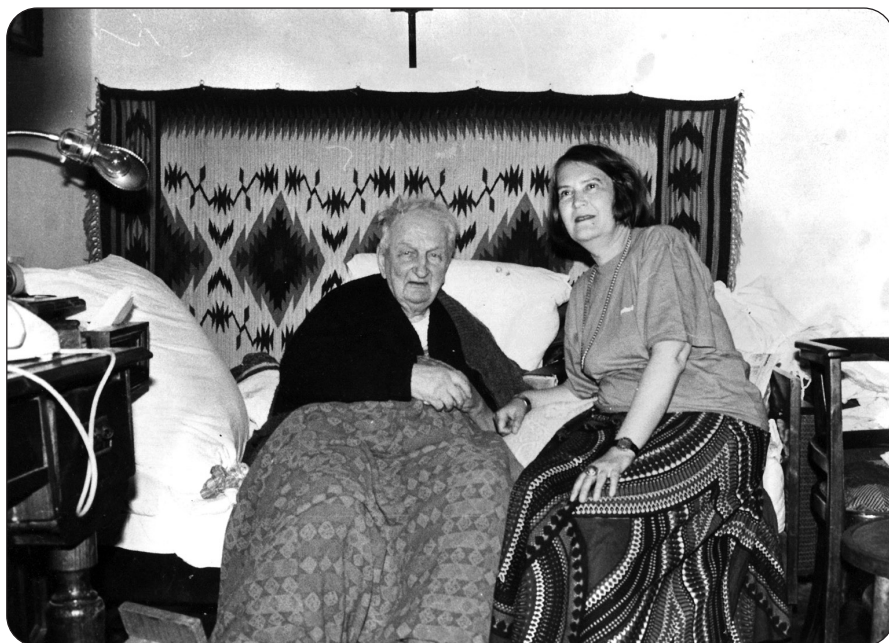
Na kolejny nocleg zatrzymaliśmy się w Stryju w nocy z 3 na 4 czerwca 1992 r., aby następnie przez Lwów dotrzeć do Złoczowa. Tu spotkaliśmy się z proboszczem ks. Romanem Ludwikiem Marko⁴², na ręce którego przekazaliśmy kilka przygotowanych w Polsce paczek z żywnością i odzieżą. Udało się nam również porozmawiać z ks. Janem Cieńskim⁴³, tajnym biskupem pomocniczym lwowskim, który pomimo

⁴² Ks. Roman Ludwik Marko (1947-2007) w 1985 r. objął stanowisko administratora w Dobromilu i Nowym Mieście. W trzy lata później został skierowany jako pomocnik ks. prob. Jana Cieńskiego do parafii złoczowskiej oraz okolicznych wiejskich parafii. M. Buczek, *Biskup Jan Cieński*, Nowy Kurier Galicyjski, 22 XI 2017, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/biskup-jan-cien-ski/> (8.09.2025); M. Skowrya, *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie obwodu lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 II 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-obwodu-lwowskiego-za-wyjatkami-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-4/> (8.09.2025).

⁴³ Ks. Jan Cieński (1905-1992) urodził się w Pieniakach. Pochodził ze znanej, zasłużonej ziemiańskiej rodziny Cieńskich herbu Pomian, skoligaconej z Dzieduszyckimi. Ukończył Akademię Rolniczą, Wyższą Szkołę Oficerską oraz prawo na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W 1938 r. jako 33-letni młodzieniec przyjął święcenia kapłańskie i został skierowany w charakterze wikariusza do swej pierwszej pracy duszpasterskiej do parafii złoczowskiej. Tu przeżył trudne lata II wojny światowej, będąc kapelanem Inspektoratu AK, pomagał polskim rodzinom i ratował

13. Potwierdzenie przyjęcia daru serca przez o. Marka Strzyżyńskiego z zakonu zmartwychwstańców dla dzieci z sierocińca w Rozdole, Rozdół, VI 1992. Źródło: zbiory aut.

14. Ksiądz Jan Cieński i doc. Danuta Quirini-Popławska w mieszkaniu księdza w Złoczowie. Fot. Piotr Rabiej, 3 VI 1992. Źródło: zbiory aut.

choroby zgodził się przyjąć nas w swoim skromnym pokoiku. Dalsza droga naszej wyprawy wiodła przez Tarnopol i Wołoczyska do Felsztyna Podolskiego (dziś Hwardijske) i zakończyła się postojem w Gródku Podolskim.

Reasumując relację z kolejnej wyprawy do Ukrainy, zauważyć wypadnie, że po opuszczeniu Lwowa realizowaliśmy nasz plan bez większych zakłóceń, naturalnie wiele razy trzeba było pytać o drogę, zawracać i krążyć, wszystkie bowiem posiadane przez nas mapy i stare nazwy ulic były już nieaktualne. Regionalne drogi obok dwóch, trzech głównych tras były fatalne. Odbiło się to zresztą na końcu naszej wyprawy. W trakcie powrotu z Felsztyna do Gródka Podolskiego okazało się, że „załatwiona okazynie” ropa zawierała wodę, trzeba było spuścić 150 litrów ropy i załatwić nową. Gdy wreszcie szczęśliwie ruszyliśmy, po paru kilometrach wypadł wał korbowy oraz urwał się silnik. I tak do wpół do 3 rano staliśmy w polu, czekając na pomoc. Ostatecznie udzielił jej nam pochodzący z Łotwy ks. Władysław Wanags⁴⁴ z Gródka Podolskiego, założyciel Wyższego Seminarium Duchownego

polskich Żydów. Od 1945 r. już jako proboszcz służył pomocą, także ekonomiczną, swym parafianom, udzielał chrztów i ostatniego namaszczenia, bierzmował i odprowadzał msze św. w prywatnych domach, głosząc potrzebującym Słowo Boże. Gdy Sowietci wycofywali się ze Złoczowa, ks. Cieński wyciągnął z rowu rannego żołnierza sowieckiego, uratował go od śmierci i zaniósł do szpitala. Prawdopodobnie dzięki temu nie został zesłany na Sybir i mógł pozostać w Złoczowie. W 1967 r. Stolica Apostolska mianowała go pomocniczym biskupem diecezji lwowskiej – czyli biskupem sufraganiem *sedi datus*. M. Buczek, *Wznowienie hierarchii rzymskokatolickiej na Ukrainie w roku 1991 przez Jana Pawła II oraz mianowanie kolejnych biskupów*, „Rocznik Kresowy” 2020, nr 6(8), z. 2, s. 27; S. Wołyński, *Jan Cieński – tajny biskup ze Złoczowa herbu Pomian*, Ornatowski.com, [on-line:] <https://ornatowski.com/genealogia/wspomnienia/jan-cienski/> (8.09.2025); K. Hałacińska, *Tajny biskup Jan Cieński (1905-1992)*, Przystanek Historia, 30 I 2021, [on-line:] <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/78181,Tajny-biskup-Jan-Cienski-19051992.html> (8.09.2025); A. Gębalska-Berekets, *Tajny biskup ze Złoczowa: historia niezłomnego kapłana*, Aleteia, 20 XII 2019, [on-line:] <https://pl.aleteia.org/2019/12/20/tajny-biskup-ze-zloczowa-historia-niezlomnego-kaplana/> (8.09.2025).

⁴⁴ Ks. Władysław Wanags (1931-2001) urodził się w Łotwie, jego ojciec przyznawał się do polskiego pochodzenia. Został powołany do wojska, w którym spędził pięć lat. Ożenił się z Rosjanką i został ojcem dwóch córek, po stwierdzeniu popełnienia bigamii przez żonę jego małżeństwo zostało unieważnione, po czym jego była żona przeniosła się do Rosji, zabierając swe córki. Zgodnie ze swoim powołaniem do kapłaństwa w 1968 r. rozpoczął studia w Seminarium Duchownym w Rydze. W 1973 r. przyjął święcenia kapłańskie i wszedł do zakonu marianów. Początkowo posługiwał w Kurlandii, ale jego aktywna działalność zaniepokoiła władze i za zgodą abp. Julijansa Vaivodsa został przeniesiony w 1977 r. do Gródka Podolskiego, o którym mówiono wówczas tak: „małaja Warszawa w winniczej obłasti”. Sam ksiądz wspominał: „że mnie babusia po polsku pacierza uczyła”. W tym okresie ks. Wanags miał pod opieką kilkanaście wsi, w których pomimo zawieruchy wojennej na tym terenie jeszcze w latach pięćdziesiątych XX w. mieszało wielu Polaków. Na spotkaniach i w zachowanych kościołach śpiewano religijne pieśni, w liturgii używano języka polskiego, którego ks. Wanags musiał się dopiero uczyć. Pierwszy raz odprowadził mszę św. z kołędami w 1989 r. w Smotryczu, kolejno liturgię w języku polskim odprowadził w Tarnorudzie, Wołoczyskach, w Czerczach i w parafii Sachkamień (Suchy Kamień). Ks. Władysław Wanags rozwinął misję duszpasterską na rozległym terenie. Cieszył się olbrzymim szacunkiem i poważaniem wśród parafian, tj. osób przyznających się do polskości, ale również wśród miejscowej ludności, o czym mogliśmy

w Gródku Podolskim oraz współorganizator około 20 kościołów i kaplic w tym regionie. Przysłał nam wielkich rozmiarów samochód ciężarowy produkcji sowieckiej KrAZ 256, służący do przewożenia części do budowy mostów, który pociągnął nasz autobus do Gródka Podolskiego. Przez trzy kolejne dni trwały pertraktacje, w jaki sposób my i nasz autobus możemy się z powrotem dostać do Polski. Tak więc na miejscu pozostawiliśmy resztkę darów i końcówkę naszych zasobów finansowych oraz żywnościowych. W tej sytuacji musieliśmy czekać do niedzieli na rozwiązanie naszego problemu. Kolejny raz z pomocą przyszedł niezwykle uczynny ks. Wanags, jako jedyny posiadający służbowy paszport, który wypożyczył auto z katedry w Kamieńcu Podolskim i załatwił nam powrót do Rzeszowa furgonetką, którą jechał do Polski ks. Jan Ślepowroński, rektor seminarium w Gródku, pochodzący z diecezji siedleckiej. Z nami jechały dwie osoby z Gródka Podolskiego, którym polscy lekarze (m.in. prof. Zbigniew Chłap ze Stowarzyszenia „Lekarze Nadziei”) załatwili przyjęcie do kliniki onkologicznej w Krakowie. Ponadto wracało z nami dwóch dziennikarzy Programu Trzeciego Polskiego Radia: Beata Michniewicz i Tomasz Kowalczewski, którzy w związku z odwołaniem lotów z Lwowa z powodu braku benzyny lotniczej nie mieli jak wrócić do kraju. Konsul Litwin poprosił nas o zabranie ich naszym autobusem⁴⁵. Choć nie było wiele czasu na zwiedzanie, to podkreślić trzeba, że te ziemie urzekały i przyciągały ciekawą, różnorodną architekturą, egzotyczną szatą roślinną i interesującymi typami antropologicznymi, a ileż tam było śladów polskości i polskiej kultury. Pamiętać też trzeba, że te tereny, m.in. Gródek Podolski, Felsztyn Podolski oraz Kamieniec Podolski, zostały przyłączone do Rosji po III rozbiórze i nie powróciły do Polski po I wojnie światowej. Miejscowi ludzie – prości, prymitywni, ale dobroduszni, prostolinijni, uczynni z nastawieniem wiernopoddańczym. Przypominali społeczeństwo rosyjskie sprzed epoki Piotra I – zacofane, przestraszone, ale posłuszne. Ogół miejscowej ludności był do Polaków dobrze

się przekonać, spędziwszy kilka dni w różnych jego parafiach. W okresie wytężonej pracy temu charyzmatycznemu kapłanowi udało się zbudować lub odnowić przeszło 20 kościołów, kilkanaście kaplic, m.in. cmentarnych, oraz w 1988 r. wystawić i poświęcić dużych rozmiarów nową świątynię w Gródku Podolskim. Wszystkim jego działaniom towarzyszyły przeszkody stawiane przez KGB i ponawiające się zakazy wydawania zezwoleń na podjęcie budowy obiektów sakralnych. Na ich realizację ks. Wanags otrzymywał wsparcie od własnych parafian, ale głównie szukał środków poza granicami, wśród osób pochodzących z tych terenów i ich krewnych. I tak stanął Dom Miłosierdzia, przeznaczony dla osób biednych i opuszczonych. W 1991 r. erygowano również Wyższe Seminarium Duchowne dla diecezji kamieniecko-podolskiej. W 2001 r. ks. Wanags otrzymał nagrodę Totus Tuus Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”, a przyznane pieniądze przeznaczył na potrzeby Domu Miłosierdzia. Zmarł w Gródku Podolskim w 2001 r. W. Rożkow, *Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu*, Biały Dunajec–Ostróg 2018, s. 33-56; A. Hlebowicz, *Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu*, Dzieje.pl, 11 X 2018, [on-line:] <https://dzieje.pl/ksiazki/ksiadz-wladyslaw-wanags-1931-2001-obronca-kosciola-na-podolu> (8.09.2025); M. Biłetska, *op. cit.*; *Nie bał się KGB, bronił polskości na Ukrainie*, Kresy24.pl, 2 V 2014, [on-line:] <https://kresy24.pl/nie-bal-sie-kgb-bronil-polskosci-na-ukrainie/> (8.09.2025).

⁴⁵ Informacja uzyskana od mgra. Piotra Kuliszewicza (wrzesień 2025 r.)

nastawiony i przyjazny, nawet z pewną dozą czci i poddaństwa. Otóż np. stary Ukraińiec i jego żona oraz młoda Ukrainka, po podwiezieniu mnie swym samochodem i odprowadzeniu wprost do proboszcza kościoła katolickiego, wszyscy w trójkę kłaniając się, ucałowali mnie w rękę. Byłam świadkiem, jak Polak mówiący na pół po polsku i ukraińsku, łkając, klęknął przed księdzem i trzymając go za nogi, mówił, że za próbę ratowania życia jego żony w polskim szpitalu będzie mu służył do końca życia. Powoli wszystko się zmieniało, ale ci ludzie żyli tam przez wiele lat pod batem, a głód, strach i donosicielstwo były ich codziennością.

Otwierane były wówczas prawie wszystkie kościoły w Ukrainie, a w wielu miejscowościach sami mieszkańcy budowali choćby kaplicę, w której mogli usłyszeć słowa pocieszenia, nadziei i miłości, słowa wypowiedane niejednokrotnie przez kapłanów wywodzących się spośród nich samych, którzy żyli i cierpieli w czasach zniewolenia, nędzy i komuny. To jednoczyło mocniej społeczność parafialną. Do kościołów katolickich chodzili też Ukraińcy, którzy utożsamiali się w jakimś stopniu z kulturą europejską i wspólnotą polską. Trzeba podkreślić, że sytuację tę obserwowaliśmy głównie na dawnych terenach polskich leżących za Zbruczem, gdzie ludność miejscowa nie obawiała się np. prób realizacji haseł rewindykacji tych ziem przez Polskę. Nierzadko nawet miejscowe władze uznawały autorytet proboszcza katolickiego, radziły się go, pytały o opinię. Na tych terenach parafie katolickie odgrywały rolę nie tylko centrum religijnego, lecz także ośrodka kultury, miejsca spotkań towarzystw kultury polskiej. Znajdowały się w nich biblioteki, dzieci przychodziły na lekcje religii i języka polskiego. Można tu było otrzymać pomoc materialną, potrzebne lekarstwa i poradę medyczną. Parafie te były także miejscem pracy dla wielu osób dotąd wzgardzonych i poniżanych. Ludzie przychodzili do kościołów z odległych stron, byli nawet dowożeni wygospodarowanymi środkami lokomocji. Nabożeństwo zastępowało im przedstawienie lub spektakl teatralny, upragniony i długo oczekiwany. Kościół skupiał i skupia społeczność tak wiejską, jak i miejską, i jednoczył je, zwracając ich oczy ku dalekiej Polsce i Europie Zachodniej.

W tym samym niemal czasie były przygotowywane już wcześniej zaplanowane wyjazdy studentów historii i historii sztuki mające na celu dokonanie przeglądu zachowanych zabytków sztuki sakralnej, przede wszystkim zinwentaryzowanie zachowanych pomników na polskich cmentarzach na terenach sześciu dawnych dekanatów należących niegdyś do diecezji przemyskiej. Wstępne rozmowy na ten temat zostały wtedy przeprowadzone z kanclerzem kurii lwowskiej ks. Marianem Buczekiem⁴⁶ oraz z konsulem polskim we Lwowie dr. Henrykiem Litwinem i jego zastępcą mgr. Dobiesławem Rzemieniewskim. Pozwolenie na prowadzenie inwentaryzacji

⁴⁶ Bp Marian Buczek (1953-) w latach 1988-1991 był wicekanclerzem kurii w Lubaczowie, mianowany kanclerzem kurii we Lwowie. W 1998 r. został powołany na sekretarza Konferencji Episkopatu Ukrainy, w latach 2002-2007 był biskupem pomocniczym lwowskim, a w 2007 r. powołano go na urząd biskupa diecezji charkowsko-zaporoskiej. W 2014 r. papież Franciszek przyjął jego rezygnację z piastowanego stanowiska. *40 lecie święceń kapłańskich biskupa Mariana Buczka*

przez studentów z Uniwersytetu Jagiellońskiego od władz ukraińskich miał postarać się uzyskać dziekan Wydziału Architektury i Konserwacji Zabytków Politechniki Lwowskiej. Trwające około trzech tygodni badania studentów historii sztuki na terenie Ukrainy rozpoczęły się 15 sierpnia 1992 r.⁴⁷

Wkrótce po powrocie do kraju zaczęliśmy przygotowania do kolejnej wyprawy do Ukrainy. Tym razem zamierzaliśmy powrócić utartymi, poznanymi z poprzednich wyjazdów szlakami, odwiedzając m.in. następujące miejscowości: Dobromil, Podhajczyki, Rudki, Medenice, Rozdół, Komarno, Drohobycz, Sambor, Łanowice. Chcieliśmy dotrzeć do domu dziecka w Rozdole, powrócić do Krzemieńca oraz innych miejscowości, aby nawiązać współpracę i lepiej zorientować się w sytuacji i potrzebach mieszkających tam Polaków. W pierwszym rzędzie musieliśmy powiadomić o naszych zamiarach zorganizowania kolejnego wyjazdu władze uczelni oraz uzyskać nie tylko zgodę, lecz także tak potrzebne nam wsparcie. Trzeba było porozumieć się z dotychczasowymi naszymi współpracownikami tak w samej uczelni, jak i w innych instytucjach oraz z poszczególnymi osobami, które wspierały wcześniej naszą akcję. Po wstępnym rozeznaniu możliwości uzyskania wszelakiego wsparcia z ich strony zaczęliśmy intensywne przygotowania. Już 30 października 1992 r. rektor UJ prof. Andrzej Pelczar wyraził zgodę na odpłatne wykorzystanie, po kosztach własnych, uczelnianego autobusu w terminie od 15 do 19 listopada oraz wydelegowanie dwóch kierowców i wydanie im paszportów służbowych.

I tak 3 listopada 1992 r. dyrektor administracyjny Uniwersytetu Jagiellońskiego zwrócił się do Biura Obsługi Transportu Międzynarodowego Ministerstwa Transportu z prośbą o wyrażenie zgody na wyjazd grupy pracowników i studentów UJ do Ukrainy w dniach od 15 do 19 listopada w celu przekazania darów dla zamieszkałych tam Polaków. Z ramienia Instytutu Historii UJ w akcję przygotowania planowanego wyjazdu włączyli się: doc. Danuta Quirini-Popławska, mgr Krystyna Samsonowska i mgr Wojciech Mruk. Na ich barkach spoczywał cały ciężar gromadzenia i segregowania ofiarowanych darów, dokonanie zakupów tak produktów żywnościowych, przyborów szkolnych, jak i środków czystości oraz pieczołowite rozliczenie wydatkowanych i ofiarowanych przez darczyńców kwot. Za kierownicą naszego autobusu zasiedli panowie Piotr Kołodziejczyk oraz Józef Ziaja. Wszystkie środki związane z planowanym wyjazdem zgromadzili organizatorzy całej akcji humanitarnej, którzy 9 listopada potwierdzili, że ze składek społecznych na rzecz pomocy materialnej dla Polaków zamieszkałych w Ukrainie zebrano 4,2 mln złotych.

10 listopada 1992 r. na wniosek i prośbę Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” Komisji Zakładowej Uniwersytetu Jagiellońskiego

w Cieszanowie, Kościoły i kaplice Ukrainy, 16 VI 2019, [on-line:] <https://rkc.in.ua/index1.php?&m=n&f=a201906&p=20190616a&l=p> (8.09.2025).

⁴⁷ R. Quirini-Popławska, *Uwagi na marginesie inwentaryzacji zabytków sztuki sakralnej na Ukrainie*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej Kraków, marzec 1994*, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1994, s. 139-147.

otrzymaliśmy od Urzędu Celnego w Krakowie pozwolenie na wywóz do Ukrainy darów: odzieży, żywności, lekarstw – według załączonego zestawienia. Zgromadziliśmy wówczas 140 paczek z odzieżą, 40 paczek z lekarstwami, 45 paczek z książkami, 70 paczek z żywnością, 2 paczki ze środkami czystości, 5 paczek z zabawkami, 1 magnetofon ZK 120 oraz jeden gramofon WG 400 NZT. Z pomocą przyszedł nam dziekan Wydziału Fizyki i Techniki Jądrowej Akademii Górniczo-Hutniczej prof. dr Jerzy Niewodniczański⁴⁸ oraz prof. Jan Lasa⁴⁹, również z AGH, którzy nie tylko zorganizowali na uczelni zbiórkę potrzebnych produktów dla naszych rodaków z Ukrainy, lecz także udostępnili odpowiednie lokum w Akademii Górniczo-Hutniczej na ich składowanie. W lekarstwa zaopatrzyła nas Apteka Społeczna Leków Zagranicznych z siedzibą w Krakowie, na osiedlu Widok. I tym razem patronem naszej akcji został Polski Czerwony Krzyż w Krakowie, którego władze poświadczyły swą zgodę na nasz wyjazd, a także przekazały nam list intencyjny skierowany do służb granicznych i celnych, w którym prosiły o udzielenie nam wszelkiej pomocy przy przekraczaniu granicy.

W Podhajczykach sześć osób z naszej wyprawy nocowało z 16 na 17 listopada 1992 r. u państwa Łobodzińskich. Odwiedziliśmy też Krzemieniec, aby dla Towarzystwa Odrodzenia Kultury Polskiej im. Juliusza Słowackiego, na ręce p. Ireny Sandeckiej, przekazać ofiarowane przez Instytut Geografii UJ dary, m.in. plastyczną mapę Polski oraz fizyczną mapę Polski. W Drohobyczu wobec nieobecności księdza kościół otworzył nam kościelny, u którego zostawiliśmy pięć paczek. Ponadto widzieliśmy się z prezesem Stowarzyszenia Kultury Polskiej p. Galas oraz jego wiceprezesem p. Alfredem Schreyerem, prawdopodobnie jedynym ocalałym przedstawicielem licznej drohobyckiej społeczności żydowskiej⁵⁰. Z wykształcenia był

⁴⁸ Jerzy Niewodniczański (1936-), urodzony w Wilnie, fizyk, geofizyk, profesor z Instytutu Fizyki i Techniki Jądrowej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, prorektor AGH w latach 1985-1987, dyrektor Instytutu Fizyki i Techniki Jądrowej, a następnie dziekan Wydziału Fizyki i Techniki Jądrowej AGH w latach 1990-1993, prezes Państwowej Agencji Atomistyki w latach 1992-2009.

⁴⁹ Jan Lasa (1933-), profesor Wydziału Elektroniki Górniczej i Hutniczej AGH w Krakowie. Twórca Pracowni Chromatografii Gazowej na Wydziale Fizyki i Techniki Jądrowej AGH. Habilitację uzyskał w 1990 r., a stopień profesora w 1993 r.

⁵⁰ Alfred Schreyer (1922-2015), urodzony w 1922 r. w Drohobyczu, polski śpiewak i skrzypek, działacz społeczno-kulturalny pochodzenia żydowskiego. Ukończył gimnazjum w Drohobyczu. Po wybuchu II wojny światowej został początkowo uwięziony w Płaszowie, a kolejno zatrzymany w Gross-Rosen i w Buchenwaldzie. W 1946 r. powrócił do Drohobycza i tam ukończył studia muzyczne. Przywiązany do Polski, śpiewał w języku jidysz oraz polskie przedwojenne m.in. tanga. W wywiadach, których udzielał przedstawicielom świata nauki i dziennikarzom, bardzo silnie odczuwało się jego przywiązanie do Polski i jej kultury. Podkreślał wyraźnie: „uczęszczałem do polskiej szkoły, w domu mówiono po polsku, zostałem wychowany w duchu polskiego patriotyzmu”. Wspominał: „do ostatniego dnia poczuwać się będę do polskości... poczuwam się do polskości, ale jestem też Żydem”, a w dalszej rozmowie: „nauczyłem dzieci w Drohobyczu polskich kolęd”. W uznaniu jego zasług dla polskiej kultury oraz bohaterskiej postawy podczas niemieckiej okupacji Alfred Schreyer został odznaczony Złotym Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej. Zmarł 25 kwietnia 2015 r. w Warszawie. J.R. Kowalczyk, *Alfred Schreyer 8.05.1922-25.04.2015*, Culture.pl,

muzykiem grającym na skrzypcach, ponadto znanym działaczem społeczno-kulturalnym i ostatnim uczniem malarza i pisarza Brunona Schulza. Rozmawiał z nami bardzo serdecznie, używając pięknego literackiego języka polskiego, a z jego słów wyculiśmy wielkie przywiązanie do miasta Drohobycza i do Polski.

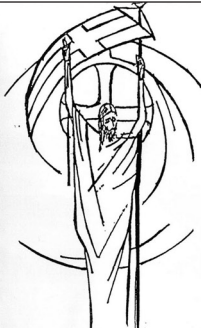
Podczas tego wyjazdu, będąc we Lwowie, omówiliśmy również w liceach nr 10 i nr 24 kwestię uczestnictwa nauczycieli z obwodu lwowskiego w seminariach nauczania początkowego w Polsce. Wychodząc naprzeciw prośbie prezesa Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej p. Stanisława Czerkasa, podjęliśmy również rozmowy dotyczące organizacji kursów wyrównawczych dla uczniów klas maturalnych w Ukrainie, którzy mieli zostać zakwalifikowani na studia w polskich uczelniach. We wstępnych rozmowach zaproponowaliśmy przyjęcie w Krakowie w terminie od 3 do 17 stycznia 1993 r. dwóch grup młodzieży, każdej liczącej po 11 osób oraz 2 opiekunów. Jeszcze przed naszym odjazdem do Polski ks. Andrzej Jagiełka wręczył nam zaproszenie na uroczystość powrotu księży z zakonu zmartwychwstańców do Lwowa oraz poświęcenia rozpoczętej budowy nowego kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy we Lwowie-Zboiskach, którą celebrował 19 grudnia 1992 r. arcybiskup lwowski ks. Marian Jaworski.

Po powrocie z listopadowej wyprawy doszliśmy do wniosku, że w Polsce działa już wiele stowarzyszeń państwowych oraz społecznych organizacji, które podjęły akcję pomocy Polakom zamieszkałym w Ukrainie. Okazało się również, że żyje jeszcze w Polsce wielu polskich repatriantów z dawnych polskich Kresów, którzy zorganizowali się w poszczególnych stowarzyszeniach i zaczęli wyjeżdżać do Ukrainy, nie tylko aby zobaczyć tereny, gdzie spędzili dzieciństwo, lecz także aby pomóc pozostałym tam rodakom. Członkowie Komisji Rektorskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego postanowili zrezygnować z organizowania kolejnych wyjazdów z pomocą rodakom zamieszkałym w Ukrainie, aby po dyskusjach w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego realizować powzięty wcześniej projekt umożliwienia studiów w Krakowie zdolnej młodzieży pochodzenia polskiego z Ukrainy. Jej działania były ściśle skoordynowane z Ministerstwem Edukacji Narodowej przy współpracy z „Solidarnością” UJ oraz Bratnią Pomocą Akademicką. I tak w latach akademickich 1992/1993 oraz 1993/1994 pracownicy UJ przeprowadzili jako przewodniczący Komisji rekrutację na studia do Polski młodzieży z terenów Ukrainy i Białorusi. Na Wydział Matematyki i Fizyki UJ zostały zakwalifikowane 2 osoby, na Wydział Filozoficzno-Historyczny – 20 osób, na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi – 4 osoby, na Wydział Prawa i Administracji – 18 osób, a na Wydział Filologiczny – 14 osób, ponadto zakwalifikowano 3 osoby polskiego pochodzenia, ale mieszkające na terenie Armenii. Aby pomóc przyszłym studentom zaaklimatyzować się w Polsce oraz wzbogacić ich stan wiedzy, zorganizowano dla uczniów klas maturalnych polskich szkół nr 10 i nr 24 ze

21 V 2021, [on-line:] <https://culture.pl/pl/tworca/alfred-schreyer> (8.09.2025); K. Kolinek, *Alfred Schreyer – ocalały z Drohobycza*, *Meakultura*, 12 III 2013, [on-line:] <https://meakultura.pl/artykul/alfred-schreyer-ocalaly-z-drohobycza-511/> (8.09.2025).

Zmartwychwstały Jezu Chryste,
który jesteś Drogą, Prawdą i Życiem,
spraw byśmy wiernie byli
duchem Twego Zmartwychwstania.
Odnów nasze serca,
naucz nas umierać samemu sobie,
abyś Ty i tylko Ty w nas pozostał.
Uczył nas znakiem Twojej miłości,
co przemienia i przekształca.
Zechciej posłużyć się nami
w odnowie społeczeństwa,
abyśmy głosząc Twoje życie
i Twoją miłość,
doprowadzili wszystkich
do Twego Kościoła.
Przyjmij te prośby, Panie Jezu,
który żyjesz i królujesz z Ojcem
w jedności z Duchem Świętym
jako Bóg na wieki. Amen.

ZAPROSZENIE

10)

**ZMARTWYCHWSTAŃCY
ZNÓW WE LWOWIE!**

1880 - 1946

Działalność Zgromadzenia

| 8.III.1992r.

powrót Zmartwychwstańców

Onia 19.XII.1992r. o godz. 12⁰⁰ we Lwowie
zostanie poświęcony kościół pod wezw. Matki Bożej
Nieustającej Pomocy /pierwsza świątynia oddana
wiernym obrządku rzymskokatolickiego po II wojnie
światowej w Grodzie Lwa/.

*Ceremonii przewodniczyć będzie Jego Ekscelemcja
Arcybiskup Marian Jaworski, Metropolita Lwowski.*

Na powyższą Uroczystość w imieniu parafialnej
wspólnoty najserdeczniej zapraszam

ks Andrzej Jagiełło &

Lwów - Zboiska, ul. Mazepy 46

15. a-b Zaproszenie na poświęcenie kościoła pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy we Lwowie-Zboiskach 19 XII 1992. Źródło: zbiory aut.

Lwowa kurs wyrównawczy, finansowany w całości przez „Wspólnotę Polską”. Kurs odbył się w dniach od 4 do 18 stycznia 1993 r., a w zajęciach, prowadzonych przez 2 nauczycieli, uczestniczyło 27 uczniów. Zostali oni podzieleni na dwie grupy: grupa biologiczno-chemiczna liczyła 8 osób i uczestniczyła w zajęciach w wymiarze 65 godzin, a grupa humanistyczna brała udział w zajęciach prowadzonych w Instytucie Filologii Polskiej w wymiarze 24 godzin oraz w Instytucie Historii – 36 godzin. Komisja podjęła też decyzję, że kandydaci na studia w polskich uczelniach po wstępnych kwalifikacjach w polskiej ambasadzie w Kijowie lub konsulacie polskim we Lwowie muszą zaliczyć test egzaminacyjny. I tak np. test egzaminacyjny z historii i geografii zawierał pytania ogólne, pytania o konkretne wydarzenia i fakty, o wyjaśnienie pojęć oraz o podstawowe informacje z zakresu geografii fizycznej i politycznej Polski.

Zaplanowano również wyjazdy pracowników naukowych ze Studium Pedagogicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego do dwóch polskich liceów nr 10 i nr 24 we Lwowie, które miały miejsce w dniach 12-17 lutego 1993 r. Na początku zorganizowano spotkania we Lwowie z miejscowymi nauczycielami oraz maturzystami, podczas których prof. Kazimiera Paćławska⁵¹ oraz dr hab. Grażyna Makiełło-

⁵¹ Kazimiera Paćławska, profesor, doktor habilitowana, ówczynie w Instytucie Psychologii Stosowanej UJ została powołana na kierownika Studium Pedagogicznego powstałego 16 lipca 1991 r.

-Jarża⁵² wygłosiły kilka prelekcji, m.in. o potrzebie poszerzania kwalifikacji nauczycieli, stosowania różnorodnych metod w nauczaniu, możliwościach zwiększania szans edukacyjnych młodzieży z Kresów oraz o warunkach podejmowania studiów na polskich uczelniach. Nie pominięto dyskusji na temat młodzieży mającej trudności w nauce szkolnej i sprawiającej problemy wychowawcze. W dniach od 16 do 18 lutego rozpoczęto w szkole nr 10 dwudniowe seminarium dla nauczycieli obwodu lwowskiego. Łącznie w zajęciach seminarium uczestniczyły 52 osoby, w tym 27 nauczycieli z województwa lwowskiego, 15 osób ze szkoły nr 24 oraz 10 osób ze szkoły nr 10 we Lwowie. Organizatorom zależało na poznaniu umiejętności dydaktycznych oraz merytorycznych nauczycieli polskich z obwodu lwowskiego, a z drugiej strony – na poznaniu ich oczekiwań oraz potrzeb. Rezultatem seminarium było także sporządzenie imiennej listy wszystkich uczestników, która dziś stanowi cenne źródło wiedzy informujące nas o osobach, które w tym trudnym okresie w Ukrainie dbały o zachowanie kultury i języka polskiego.

Niniejsze sprawozdanie z wyjazdów pracowników naukowych oraz studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego miało na celu pokazanie szczególnej atmosfery powstałej nie tylko w środowisku uniwersyteckim, lecz także na terenie niemal całej

16. Ksiądz Andrzej Jagielka odprawiający mszę świętą w kościele Matki Bożej Nieustającej Pomocy we Lwowie-Zboiskach. Fot. z 19 XII 1992. Źródło: zbiory aut.

w ramach Instytutu Pedagogiki. Obecnie jest pracownikiem Uniwersytetu Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie.

⁵² Grażyna Makiełło-Jarża, doktor habilitowana, ówczśnie z Instytutu Psychologii UJ z Pracowni Psychologii Dziecka brała udział w jubileuszu 20-lecia (1999-2019) Instytutu Psychologii Stosowanej UJ. Obecnie jest zatrudniona w Uniwersytecie Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. *Pracownia Psychologii Dziecka*, Instytut Psychologii. Wydział Historyczny UJ, [on-line:] <https://psychologia.uj.edu.pl/pracownia-psychologii-dziecka> (8.09.2025); *Jubileusz 20-lecia Instytutu Psychologii Stosowanej UJ*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne. Oddział Krakowski, 26 XI 2019, [on-line:] <https://ptp.krakow.pl/jubileusz-20-lecia-instytutu-psychologii-stosowanej-uj/> (8.09.2025).

Polski. Miało przybliżyć i ocalić od zapomnienia wkład pracowników oraz studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, którzy w latach 1991-1994 na terenie Ukrainy udzielili różnorakiej pomocy mieszkającym tam Polakom, a niejednokrotnie wsparli także ich ukraińskich sąsiadów. Godna podkreślenia jest postawa ówczesnych studentów, którzy poświęcając swój czas, bez pytań i jakiegokolwiek gratyfikacji podejmowali konieczne prace. To również dzięki ich wielkim sercom oraz zaangażowaniu pracowników naukowych UJ w podjętą akcję dane było naszym rodakom przeżyć chwile radości i utwierdzić się w przekonaniu, iż pomimo setek kilometrów i granicy, która nas dzieli, pozostaliśmy jedną wielką rodziną, której członkowie mogą liczyć na siebie w trudnych chwilach.

Bibliografia

- 40 lecie święceń kapłańskich biskupa Mariana Buczka w Cieszanowie, Kościoły i kaplice Ukrainy, 16 VI 2019, [on-line:] <https://rkc.in.ua/index1.php?&m=n&f=a201906&p=20190616a&l=p>.
- Bejrowski P., Karolina Lanckorońska: historyk sztuki w służbie ojczyzny, Histmag.org, 30 V 2022, [on-line:] <https://histmag.org/Karolina-Lanckoronska-historyk-sztuki-w-sluzbie-ojczyzny-24070>.
- Biletska M., Ks. Władysław Wanags MIC i jego posługa na Podolu w latach 1977-2001, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, t. 107, s. 33-62.
- Biuro Prasowe Archidiecezji Krakowskiej, Proboszcz archikatedry we Lwowie: Na Ukrainie nie ma bezpiecznych miejsc, Archidiecezja Krakowska, 8 VII 2023, [on-line:] <https://diecezja.pl/aktualnosci/proboszcz-archikatedry-we-lwowie-na-ukrainie-nie-ma-bezpiecznych-miejsc/>.
- Buczek M., Biskup Jan Cieński, Nowy Kurier Galicyjski, 22 XI 2017, [on-line:] <https://kurier-galicyjski.com/biskup-jan-cienski/>.
- Buczek M., Wznowienie hierarchii rzymskokatolickiej na Ukrainie w roku 1991 przez Jana Pawła II oraz mianowanie kolejnych biskupów, „Rocznik Kresowy” 2020, nr 6(8), z. 2, s. 25-62.
- Cichobłazińska A., Pożegnanie Misjonarki Stanisławowa s. Krystyny Rynkiewicz OSU, niedziela.pl, 12 VIII 2016, [on-line:] https://www.niedziela.pl/artukul/24098/Pozegnanie_Misjonarki_Stanislawowa_s_Krystyny_Rynkiewicz_OSU.
- Czawaga K., Nowy kościół na Zboiskach we Lwowie, Nowy Kurier Galicyjski, 30 VI 2015, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/nowy-kosciol-na-zboiskach-we-lwowie/>.
- Czerkas S., *Kultura polska we Lwowie po 1945*, [w:] *Powojenne losy inteligencji kresowej*, red. E. Trela-Mazur, Opole 2007, s. 49-68.
- Danielewiczowa M., *Życie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego*, Warszawa 1937 (nadbitka z: „Nauka Polska” 1937, t. 22, s. 58-101).

- Dobrowolska Teresa, Stowarzyszenie Sieć Solidarności, 31 VIII 2017, [on-line:] <https://sss.net.pl/biogram2,dobrowolska-teresa,504.html>.
- Drzazga E., Rusiec. Jubileusz proboszcza. Ks. Jan Furgala obchodził 30-lecie święceń kapłańskich [Zdjęcia], Bełchatów naszemiasto, 20 XII 2015, [on-line:] <https://belchatow.nasze-miasto.pl/rusiec-jubileusz-proboszcza-ks-jan-furgala-obchodzil-30/ar/c8-3604978>.
- Duszpasterze parafii, Parafia Zmartwychwstania Pańskiego Poznań-Wilda, [on-line:] <https://poznancr.pl/index.php/parafia/duszpasterze>.
- Dzieje Koła Naukowego Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1892-1992. Wspomnienia seniorów, red. K. Baczkowski, Kraków 1992.
- Genius Loci zostawił nam gwiazdę w Krzemieńcu. Irena Sandecka, Monitor Wołyński, 1 IV 2023, [on-line:] https://monitorwozynski.com/pl/news/4869-irena-sandecka_
- Gerard Liryk, Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, [on-line:] https://www.rkc.lviv.ua/Gerard_Liryk-page-pl.
- Gębalska-Berekets A., Tajny biskup ze Złoczowa: historia niezłomnego kapłana, Aleteia, 20 XII 2019, [on-line:] <https://pl.aleteia.org/2019/12/20/tajny-biskup-ze-zloczowa-historia-niezlomnego-kaplana/>.
- Gill W., *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1994*, Toruń 1994.
- Gordijewska A., Gala z okazji 80-lecia Liceum nr 24 im. Marii Konopnickiej we Lwowie, Nowy Kurier Galicyjski, 31 X 2024, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/gala-z-okazji-80-lecia-liceum-nr-24-im-marii-konopnickiej-we-lwowie/>.
- Gordijewska A., Obchody Jubileuszu 80-lecia Liceum nr 24 im. Marii Konopnickiej, Nowy Kurier Galicyjski, 17 X 2024, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/obchody-jubileuszu-80-lecia-liceum-nr-24-im-marii-konopnickiej>.
- Goszczyński A., Pożegnanie: o. Martynian Darzycki (1918-2009), Życie Zakonne, 4 VII 2009, [on-line:] <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/archiwum/pozegnanie-o-martynian-darzycki-1918-2009-2273/>.
- Gusławska J., Kroniki Krzemienieckie: Krzemieniec po II wojnie światowej, Monitor Wołyński, 15 V 2017, [on-line:] <https://monitorwozynski.com/pl/news/1938-18521>.
- Gusławska J., Kroniki Krzemienieckie: Towarzystwo Odrodzenia Kultury Polskiej im. Juliusza Słowackiego w latach dziewięćdziesiątych. Aktualizacja 5.02.2018, Monitor Wołyński, 1 II 2018, [on-line:] <https://monitorwozynski.com/pl/news/2326-2034>.
- Hałacińska K., Tajny biskup Jan Cieński (1905-1992), Przystanek Historia, 30 I 2021, [on-line:] <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/78181,Tajny-biskup-Jan-Ciensi-19051992.html>.
- Hałas T., Ś.p. Łokietko Władzio, jakiego znalazłam, „Gazeta Lwowska” 1999, nr 5, s. 4.
- Hlebowicz A., Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu, Dzieje.pl, 11 X 2018, [on-line:] <https://dzieje.pl/ksiazki/ksiazdz-wladyslaw-wanags-1931-2001-obronca-kosciola-na-podolu>.
- Hładyzuk S., Rodzinne historie: Jadwiga Gusławska i jej Krzemieniec, Monitor Wołyński, 4 X 2022, [on-line:] <https://monitorwozynski.com/pl/news/4576-rodzinne-historie-jadwiga-guslawska-i-jej-krzemieniec>.
- Jan Nikiel, Archidiecezja Lwowska Kościoła Łacińskiego na Ukrainie, [on-line:] https://www.rkc.lviv.ua/Jan_Nikiel-page-pl.
- Kolinek K., Alfred Schreyer – ocalały z Drohobycza, Meakultura, 12 III 2013, [on-line:] <https://meakultura.pl/artukul/alfred-schreyer-ocalaly-z-drohobycza-511/>.
- Kowalczyk J.R., Alfred Schreyer 8.05.1922-25.04.2015, Culture.pl, 21 V 2021, [on-line:] <https://culture.pl/pl/tworca/alfred-schreyer>.

- Joniec Ł., *Odrodzenie życia religijnego w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w świetle artykułów zamieszczonych na łamach „Tygodnika Powszechnego” w latach 1988-1991*, „Studia Polonijne” 2016, t. 37, s. 71-105, <http://dx.doi.org/10.18290/sp.2016.4>.
- Jubileusz 20-lecia Instytutu Psychologii Stosowanej UJ, Polskie Towarzystwo Psychologiczne. Oddział Krakowski, 26 XI 2019, [on-line:] <https://ptp.krakow.pl/jubileusz-20-lecia-instytutu-psychologii-stosowanej-uj/>.
- Jubileusz Marty Markuniny, Nowy Kurier Galicyjski, 17 X 2015, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/jubileusz-marty-markuniny/>.
- Kapłani, Rzymskokatolicka Parafia p.w. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Mościskach, [on-line:] <https://mosciska.eu/kaplani>.
- Koprowski M.A., *Od Humania do Krzemieńca. Irena Sandecka*, Biały Dunajec–Ostróg 2012.
- Krzemieniec. *Ateny Juliusza Słowackiego*, red. S. Makowski, Warszawa 2007.
- Księża związani z parafią, Kraków Wola Justowska. Parafia rzymskokatolicka pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, [on-line:] <https://parafia.justowska.info/o-parafii?id=24>.
- Kunica B., *50 lat Szkoły Średniej nr 24 im. Marii Konopnickiej we Lwowie 1944-1994*, Kraków 1998.
- Lanckorońska K., *Wspomnienia wojenne 22.IX.1939-5.IV.1945*, wstęp L. Kalinowski, E. Orman, Kraków 2001.
- Lipka A., *Trzebusia, Parafia św. Marii Magdaleny*, [parafie.org.pl](https://parafie.org.pl/trzebusia-parafia-sw-marii-magdaleny/), 27 VI 2024, [on-line:] <https://parafie.org.pl/trzebusia-parafia-sw-marii-magdaleny/>.
- Marzec A., *Wspomnienia*, [w:] *Bilans półwiecza. Koło Naukowe Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w drugiej połowie XX wieku. Wspomnienia*, red. Z. Piech, Kraków 2022, s. 189-191.
- Mazurczak S., *Z pomocą Bożą i modlitwy kościół zbudujemy*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 IX 2017, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/z-pomoca-boza-i-modlitwy-kosciol-zbudujemy>.
- Nie bał się KGB, bronił polskości na Ukrainie, *Kresy24.pl*, 2 V 2014, [on-line:] <https://kresy24.pl/nie-bal-sie-kgb-bronil-polskosc-na-ukrainie/>.
- Pracownia Psychologii Dziecka, Instytut Psychologii. Wydział Filozoficzny UJ, [on-line:] <https://psychologia.uj.edu.pl/pracownia-psychologii-dziecka>.
- Quirini-Popławska D., *Oddana Kresom*, „Dziennik Polski” 2007, nr z 17 II, s. 7.
- Quirini-Popławska D., *Pomóżmy im przetrwać. Polskie Szlaki*, „Dziennik Polski” 1992, nr 7, s. 9 (cz. 1), 10 (cz. 2).
- Quirini-Popławska D., *Profesor Anna Krzysztofowicz in memoriam*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2007, nr 90 z 1 II, s. 31-32.
- Quirini-Popławski R., *Uwagi na marginesie inwentaryzacji zabytków sztuki sakralnej na Ukrainie*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej Kraków, marzec 1994*, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1994, s. 139-147, <https://doi.org/10.11588/diglit.22258#0141>.
- Rabiej P., *Wspomnienia*, [w:] *Bilans półwiecza. Koło Naukowe Historyków Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w drugiej połowie XX wieku. Wspomnienia*, red. Z. Piech, Kraków 2022, s. 177-179.
- Rozkow W., *Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu*, Biały Dunajec–Ostróg 2018.
- Ryba M., Rozkow W., *Życie religijne katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie sowieckiej w latach 1964-1991*, „Studia Polonijne” 2022, t. 43, s. 143-181, <https://doi.org/10.18290/sp2243.6>.
- Rynkiewicz K., *Byłam, widziałam, przeżyłam. Zapiski i spostrzeżenia misjonarki*. Stanisławów–Iwano-Frankiów 1989-2009, Marki 2011.

- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie obwodu lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 24 I 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-obwodu-lwowskiego-za-wyjatkciem-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-3/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie obwodu lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 II 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-obwodu-lwowskiego-za-wyjatkciem-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-4/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki archidiecezji lwowskiej na terenie województwa lwowskiego za wyjątkiem Lwowa w latach 1945-1991. Część 2*, Nowy Kurier Galicyjski, 5 I 2022, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-archidiecezji-lwowskiej-na-terenie-województwa-lwowskiego-za-wyjatkciem-lwowa-w-latach-1945-1991-czesc-2/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 2*, Nowy Kurier Galicyjski, 14 X 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-2/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 23 X 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-3/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 6 XI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-4/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie dawnej diecezji przemyskiej w latach 1945-1991. Część 6*, Nowy Kurier Galicyjski, 12 XII 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-dawnej-diecezji-przemyskiej-w-latach-1945-1991-czesc-6/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu stanisławowskiego w latach 1945-1991. Część 2*, Nowy Kurier Galicyjski, 8 VI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-stanislawowskiego-w-latach-1945-1991-czesc-2/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu stanisławowskiego w latach 1945-1991. Część 3*, Nowy Kurier Galicyjski, 25 VI 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-stanislawowskiego-w-latach-1945-1991-czesc-3/>.
- Skowyrza M., *Kościół rzymskokatolicki na terenie obwodu tarnopolskiego w latach 1945-1991. Część 4*, Nowy Kurier Galicyjski, 24 IX 2021, [on-line:] <https://kuriergalicyjski.com/kosciol-rzymskokatolicki-na-terenie-obwodu-tarnopolskiego-w-latach-1945-1991-czesc-4/>.
- Sokalski J., *Ksiądz Ambroży Mickiewicz – kapłan z grona bohaterów*, Słowo Polskie, 14 VII 2015, [on-line:] <https://slopopolskie.online/ksidz-ambroy-mickiewicz-kapan-z-grona-bohaterow/>.
- Ukraina, Stowarzyszenie Pomocników Mariańskich, [on-line:] <https://www.spm.org.pl/Ukraina>.
- Wodyński S., *Jan Cieński – tajny biskup ze Złoczowa herbu Pomian*, Ornatowski.com, [on-line:] <https://ornatowski.com/genealogia/wspomnienia/jan-cienski/>.

- Wspomnienia profesora Andrzeja Pelczara, Archiwum UJ, [on-line:] <https://archiwum.uj.edu.pl/andrzej-pelczar>.
- Wspomnienia ze Wschodu 1970-2019 [rozmowa z R. Dzwonkowskim], Echa Polesia, 4 I 2021, [on-line:] <https://polesie.org/9556/wspomnienia-ze-wschodu-1970-2019/>.
- Wyszkowski P., *Tywrowski memoriał męczenników katolickich na Ukrainie w XX wieku*, przekł. D. Lewsza, Warszawa 2021.
- Wyszyńska A., Gość „Niedzieli”: s. Krystyna Rynkiewicz OSU. Z misją w Stanisławowie na Ukrainie, niedziela.pl, 31 XII 2012, [on-line:] <https://www.niedziela.pl/arttykul/97756/nd/Z-misja-w-Stanislawowie-na-Ukrainie>.
- „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2025, nr 152, z. 2: *220 lat nauk pomocniczych historii w Uniwersytecie Jagiellońskim*, red. Z. Piech [w druku].
- Zmarł Redaktor Jerzy Walawski, Dziennik Polski, 9 XII 2005, [on-line:] <https://dziennikpolski24.pl/zmarl-redaktor-jerzy-walawski/ar/1745794>.